

Joseba Intxaustiri elkarrizketa

IMANOL MURUA URIA

Kazetaria

Orrialde asko dituzte Joseba Intxaustiren curriculumak eta bibliografiak. Asko, eta mamitsuak. Historialaria da, baina historialarienak ez diren hamaika lanetan ere nabarmendu da. Aitzindaria izan da euskararen historia sozialaren eta Euskal Herriaren historia erlijiosoaren ikerketan, baina aitzindaria izan da historiatic kanpo ere, bereziki euskararen terminologiaren arloan, oso gazte zela *Jakin* sortu berritik garbizalekeriari aurre egitera ausartu zenean, edota UZEIren sorrera bultzatu eta zuzendu zuenean, gerora. Askoz orrialde gehiago beharko lituzke elkarrizketa honek, duela 74 urte Seguran (Gipuzkoa) jaio zenetik egin duena eta eragin duena behar bezala jasotzeko.

Gerra zibila piztu berritan jaio zen Joseba Intxausti, Seguran (Gipuzkoa), 1936ko uztailaren 29an. 12 urte zituenerako garbi zuen fraide izan nahi zuela eta, horretarako, Arantzazura joan nahi zuela. Frantziskotarren santutegiko seminario txikian hasi zituen, beraz, ikasketak 1948an. Handik hiru urtera Forura jo zuen, Imanol Berriatua zuzendari zuen apaiz ikastetxera. Han beste hiru urte egin ondoren, Zarauzko nobizio etxean urtebete egin zuen. Eta 1955ean Erriberriko seminario nagusira iritsi zen, Filosofia ikasketak egitera.

Euskalgintzan egin duen ibilbide luzeko lehen pausoak Erriberrin eman zituen, artean ikasle zela ikaskideei alfabetatze eskolak emanez, batetik, eta ikasleek urtean behin argitaratzen zuten *Gure Izarra* aldizkarian hainbat lan argitaratuz, bestetik; azken urtean, gainera, bera izan zen aldizkariaren zuzendaria. *Jakin* aldizkari sortu berri baina itzal handiagokoan aritzeko aski trebatuta zegoela iritsi zen Arantzazura, Filosofia ikasketak bukatu Teologia ikastera etorri zenean, 1958an. *Jakineko* sortzaileek erreleboa behar zuten, eta zuzendaritza hartzea egokitu zitzaion Erriberritik ailegatu berriari.

Garai hartan euskal letretan nagusi zen *jatorrismoak* euskara itoko ote zuen kezkatuta zegoen ordurako Intxausti gaztea, eredu harekin ezinezko ikusten baitzuen euskaraz arlo guztiei buruz aritzea, besteak beste zientziari eta teknika modernoei buruz irakurleek ulertzeko moduan idaztea. 1959an *Jakinen* argitaratutako «Illobira bultzaka» artikulua da Intxaustik arlo horretan izandako aitzindaritzaren lekuko.

Teologia ikasketak burututa, apaiz frantziskotar bihurturik, Foruko apaiz ikastegian irakasle aritu zen 1962tik 1964ra. Ondoren, Kataluniara jo zuen, Bartzelonako Unibertsitatean ikasketak osatzera: Historia Garaikide eta Modernoko lizentziatura egin zuen. Historia irakasle egin zuen urtebete Bartzelonan; jarraitzeko aukera ere eman zioten, baina aldaketa sakonen zurrumbiloan sartua zegoen Euskal Herrira itzultzea erabaki zuen 1970ean.

Jakin zuen berriro zain, nahiz eta ez izan baldintzarik onenetan: Espainiako Gobernuak aldizkaria argitaratzea debekatu egin zuen 1969an, eta geroztik liburuak argitaratzea izan zen *Jakinen* irtenbidea; seminarioak ordurako husten hasiak zirenez, garai bateko harrobia guztiz urritua zegoen; eta ordura arte *Jakin* egin zutenak sakabanatuta zeuden, Europako unibertsitateetan barreiatuta gehienak. Bide berri bati ekin zion *Jakinek*, Intxaustiren zuzendaritzapean: Joan Mari Torrealdei, Joxe Azurmendi, Paulo Agirrebaltzategi, Manolo Pagola eta horiek bezala atzerrian ziren beste hainbatekin lankidetzan, aldizkariaren ordezkariak argitaratzen jarraitu zuten, baina

horretan ari ziren bitartean, haiek guztiak Tolosako frantziskotarren etxean bildu eta han idazle etxe modukoa antolatzeko bidea bultzatu zuen Intxaustik. 1972an egitasmoa onartu zuten frantziskotarrek, eta geroztik han bildu ziren *jakinkide* izango zirenak euskal kulturaren aldeko lanerako.

Frankismoaren bukaerak aukera berrien garaia ekarri zuen, eta Jakin Taldeak bide berriei ekin zien. Batetik, aldizkaria berriro argitaratzen hasi ziren, Joan Mari Torrealdairen zuzendaritzapean. Eta bestetik, euskararen terminologia arazoari irtenbidea ematen hasteko garaia zela erabakita, UZEIren sorrera bultzatu zuen, Joseba Intxaustiren gidaritzapean. Hamar urte eskaini zizkion Intxaustik UZEIko lanari, lehenengo bost urteak zuzendari, eta ondorengoak langile.

Bitartean, euskararen historia sozialarekin zerikusia duten hainbat lanetan ere jardun zuen: Euskaltzaindiaren *Euskarren Liburu Zurian* parte hartu zuen, Eusko Jaurlaritzaren *Euskal Hitz* eta Nafarroako Gobernuaren *Euskara Denona* erakusketen arduradun izan zen, eta *Bidegileak* bildumaren aurreneko zuzendaria ere bai, besteak beste. 1994. urtetik, Kulturaren Aldeko Euskal Fundazioko idazkari da.

Azken urteotan bi iker lerro nagusiri jarri dio arreta Intxaustik. Batetik, euskararen historia sozialaren ikerketa sistemati-koa abian jarri eta jarraipena segurtatu du Euskaltzaindiaren Joanes Etxeberri proiektuaren bidez, eta Euskal Herriko historia erlijiosoaren ikerketan aitzindari lana egin du, lekukoa hartu nahi dionarentzat oinarriak jarritz.

74 urterekin, ez du erretiroa hartzeko asmorik. «Zertarako?», atera zaio barrutik.

Haurtzaroa Seguran

Gerra hasi eta 11 egunera jaio zinen Seguran. Gerraostekoa da, beraz, zure haurtzaroko Segura.

Gerra ezagutu gabe, gerraondoko lehenengo belaunaldikoa naiz. Horrek esan nahi du etxean oroitzapen batzuk badaudela gerrari buruzkoak. Aitak gerra egin zuen, oso adineko joanik, 28 edo 29 urterekin.

Non ibili zen badakizu?

Italiarrekin ibili zen gure aita. Guadalajara (1937ko martxoan), Teruel (1937ko abendua) eta Extremadurako erasoaldietatik ez zen urrun izan, hain zuzen Guadalajararen zauritu zuten, eta Oñan ospitaleratu.

Alde nazionalean egin zuen gerra, orduan.

Bai, noski. Herrira berehala etorri ziren erreketek eta gure herriko jendea nazionalek eraman zuten. Aita ere horrela eraman zuten. Osabaren bat denbora batez atxilotua egon zela ere oroitzen naiz, eta horrelako kontuak.

Baina Seguran, gerrako une hura ez zen hain latza izan. Beasainen, ni jaio nintzen egunaren inguruan, hildakoak izan ziren; hartu eta garbitu zituztenak. Seguran hildakorik eta horrelakorik ez zen izan, eta gauzak modu nahiko itxurosoan joan ziren.

Zenbat zineten etxean?

Ni bizkia naiz. Bi haur etorri ginen kolpetik, eta berehala beste bat etorri zen.

Gerran hiru izan ginen. Baina bai nire bizki laguna eta bai ondokoa hil egin ziren. Eta hurrengo ere bai, gero. Hiru hildako, haurren artean. Sei senide izan ginen eta hiru bizi gara.

Nola moldatu zineten, aita frontean zenean?

Ama jostuna zen eta jostundegi bat jarri behar izan zuen, familia aurrera ateratzeko, nahiz eta herrian bertan zituen

gurasoak, eta laguntza bazegoen aiton-amonen aldetik. Hala ere, ahalegina egin beharra zegoen.

Aitak tailerra izan zuen gerra aurretik Beasainen, aroztegi bat. Beste lagunen batekin sozio zela, baina gerrarakoan utzi egin behar izan zuen. Gero, bueltan etorri zenean, urtetan herriko *xexterian* (Etxeberria eta Gabilondotarren lantegia) lan egin zuen, bertako arotz tailerra eramaten. 1945ean-edo, bere kontura jarri zuen aroztegia, etxean bertan. Ekonomia juxtuko langilea zen. Aitari ez zitzaion falta izan ekimenik, lanerako grinarik, baina gogor lan eginda aurrera atera behar izan zuen. Gerraosteko goseterik nik ez nuen ezagutu.

Baserria eskura zeneukatelako?

Bai. Ni kalekumea nintzen, baina aita baserritarra jaiotzez. Aitak herrian baratze bat bazuen, eta baso batean soilgune bat hartu eta patata edo garia sartzen zuen... Oso apal bizi zen mundu osoa, gu ere bai, baina gosearen kontu hori ez dut gogoratzen. Gosea ez, baina apetitu galanta bai, Arantzazuko seminarioan sentitu nuen. 1949an joan nintzen hara, eta oraindik blokeo ekonomikoaren hondarrak iristen ziren hara ere.

Zer duzu gogoan, zure haurtzaroko jaioterriko giroaz?

Eskola, eliz mundua, dotrina, pilota... Herrian beti izan zen pilotarako zaletasuna.

Zuk ere bai?

Nik zaletasun handia nuen pilotarako. Eskolatik irten eta, aginduta zegoen bezala, etxera joan partez, nik beti pilotalekurako gogoia. Oso gogoan dut: nire jolas grina hori ezin menperatua nire barruan. Baina ni haur gaixo bat izan nintzen 6-7 urtetatik kasik 16 urtetaraino.

Zer zenuen?

Neuk ere ez dakit zer gaixotasun izan zen. Ganglio guztiak hazita, ziur aski tuberkulosi

“

Oso apal bizi zen mundu osoa, gu ere bai, baina gosearen kontu hori ez dut gogoratzen

”

punturen bat izango zen, edo ez dakit. Hazteko urteetan, osasun txarra. Arantzazuko seminaria joan eta gero ere bai. Bi urtetan etxera itzuli behar izan nuen osasunagatik. Arantzazura joan eta urtebetera, udan, bizpahiru hilabete egon nintzen etxean gaixorik. Geroago ere, 14-15 urte nituela, etxera joan behar izan nuen, martxotik abenduraino. Momentu horretan planteatu ere egin zuten, nagusiek, ea horrelako osasunarekin seminarioan jarraitzerik baneukan. Hori izan zen nire haurtzaroko sufrikario pertsonala. Gai-xotasuna ez zen mingarria, baina nire gurasoek sufritzen zutenagatik sufritzen nuen.

Noiz gairitu zenuen?

Zarautza nobiziatu joan eta orduantxe. Hortik aurrera ez zen arazorik egon.

Erroldan euskarazko izena onartu zioten azkenetakoa izan zinen, ezta?

Bai. Iritsi ziren erreketek, alkate berria, udal berria, aber-tzaleak-eta udaletik kanpo... Baina gauzak ez dira berehala egun batetik bestera egiten. Ikusten da erregistroa oraindik lehengo irizpide malguekin zegoela, eta niri eta abuztuan bataiatu zuten haur bati euskarazko izena eman zitzaigun, erdarazkoaren aurretik. Beste hiru-lau bazeuden altxamen-dua baino lehenagotik. Ni, orduan, euskarazko izenarekin gelditu nintzen eta, parentesian, erdarazkoa: «Joseba Mirena (José María)».

Zeuk kontatua da, zure haurtzaroko Seguran mundu guztiak euskaraz egiten zuela adierazte aldera, guardia zibilen seme-alabek ere euskaraz ikasi zutela.

Garai hartan guardia zibilen seme-alabak herriko seme-alabekin ibiltzen ziren. Kuartela gure etxetik bertantxe zegoen, kale berean, Erdiko kalean. Herriko erakundeetako bat zen: eliza, udaletxea, eskola eta kuartela. Gure herriko erakun-deen sistema hori zen.

Guardia zibilak etxera etortzen ziren, aitzak zerra zeukalako: txirbila eraman, zerrautsa eraman... Harreman normalizatua zegoen. Ni aurkitu naiz geroztik hango sarjentu edo komandante zegoenetako baten semearekin, eta euskaldun peto-petoa da gaur; Gasteizen bizi da. Gerraoste berehalako hartan inork ez zuen pentsatzen askatasun kontuetan. Jendea isilik zegoen. Ez zegoen biderik inolako ekintzetarako.

Eskolan aurrena mojekin ibili zinen, gero San Viator eskolan eta ondoren herriko eskolan, beti gaztelania hutsean.

Eskola sistema erdaraz zen. Hori bistan da. Ez zegoen besterik. Gotzon Egaña maisua etorri zen arte herriko eskolara, 1945 eta 1946 inguruan. Donostiarra, uste dut EAJko kidea zela, euskaltzale suharra. Formak mantenduz, baina berarekin euskarak izan zuen bere tokia eskolan. Antzerkiari ere eman zion lekurik, eta Euskal Herriko gauzak kontatzen zizkigun. Denbora bat egin zuen, ez zen irakasle postuaren jabe eta, bukatu zuenean, eraman egin zuten. Ondoren etorri zena beste modu bateko maisua zen, sistemaren guztiz barrukoak, eta horrek moztu zuen Gotzon Egaña egin zuen susperralditxoa.

Mojek-eta ez zuten inolako euskaltzaletasunik erakusten. Sistemaren barrukoak ziren, edo albokoak. Esan beharra dago, hala ere, nik guztiz erregimenekoa zela uste nuen moja bat, nagusi egon zena, gero sistema horretatik guztiz atera zela, eta euskaltzale eta ikastola lanean hasi zela, Andoainen.

***Cara al Sol* abestu eta horrelakoak egiten zenituzten eskolan?**

Horren oroitzapenik ez daukat, baina seguru baietz. Ez Gotzonekin, noski.

Erdal sistema horrek ez zuen lortzen Segurako umeak elkarren artean gaztelaniaz hitz egiten jartzea?

Ez. Seguran, ez. Guztiz euskalduna zen herria. Orain bertan ere ehuneko altuak ditu Segurak euskaldunetan. 1996an, %88,3. Euskaldunak ginen eta kito. Ez genuen beste hizkun-

tzarik erabiltzen. Noski, eskolako gauzak erdaraz egin behar ziren, baina bizitza eskolatik kanpo egoten da. Segurako karlista guztiak euskaldunak ziren, euskaraz egiten zuten.

Etxean amak eragina izan zuen zure irakurzaletasunean, eta euskal mundua ere hurbildu zizun, ezta?

Bai. Amak bazuen bere tradizio txikia gerra aurrean antolatzen ziren euskal gauzetan. Garai hartako neskek ez zuten alderdiko kargurik izaten, baina euskaltzale edo euskal joerako jendeak bazekien nora jo behar zuen, eta normalean EAJra izango zen noski.

Ama EAJkoa izan zen?

Ingurukoa, baina ez alderdikoa. Pentsamenduz, joeraz, sentimenduz, atxikimenduz, gazte esperentziaz... horkoa zen. Etxean zegoen lehenengo Aberri Egunari buruzko liburu eder hura: *Aberri Eguna. Berbizkunde igandia* [1932], gero berrargitaratua izan dena, amaren eskutik zetorren.

Zuk noizbehinka irakurtzen omen zenuena, ez behin bakarrik.

Hori da. Noizean behin, pribilegio bezala, ikusterik banuen. Bi gauzatxo nituen, haur bezala, oso nire gustukoak. Bat zen Erregetan ekarritako eskusoinua; urtean behin hura ere, bestela hautsi egingo baitzen... Bestea, liburua.

Liburu debekatua izango zen.

Noski. Ezkutukoa zen. Ez zitzaion inori erakusten. Aber-tzaletasuna eta euskaltzaletasuna, garai hartan, familiako gertakaria zen. Familiak transmititzen zuen. Niretzat gerra oso urrunekoa zen, ez geografiaz bakarrik, baita denboran ere. Pentsa, ni jaio aurrekoa. Baina oroitzapena iristen zitzaizun ingurukoengandik. Hor katea ez zen hautsi. Bere bidea egiten dute pentsamenduek, oroitzapenek eta norbere joerek.

Txikitatik zara irakurzale? Zein izan ziren zure lehen irakurketak?

Zaletasuna banuen, eta ez bakarrik euskaraz, erdaraz ere bai. 8-9 urte nituenean, Donostiara familiarteko batzuega-

na etorri, eta *Mundo* asterokoan Bigarren Mundu Gerrari buruzko albisteak irakurtzea gustatzen zitzaidan. Eta benetakoa grina neukan, igandeetan behintzat, prentsa erosteko. Bi saltoki zeuden herrian, ni herriko plazara joaten nintzen *La Voz de España* erostera. Beheko kalean eros zitekeen *El Diario Vasco*. Eta bestelako irakurgairik ere banuen: gerra aurreko liburuxka bat edo beste, Santa Jenobebaren bizitza (beharbada, J. K. Zapirainen *Brabante'ko Jenobeba*, 1929koa), eta abar. Gero, erlijio munduan *Argi Donea*, gerra aurreko eliz liburu jantziena, eta horrelako gauzak baziren, gure ama oso elizkoia baitzen.

Esolan dena gaztelaniaz eginda, euskaraz irakurtzeko zailtasunik ez zenuen?

Ez dut gogoan. Idatzi ere, amak behartzen ninduen zertxobait idaztera, nire egunkaritxo baten modukoa. Arau ortografiko bat zeukan gure amak: euskaraz ez zegoen 's'-rik; 's' denek 'z' izan behar zuten!

Elizkizunak nola ziren, euskaraz edo erdaraz?

Euskaraz. Gure herrian haurtzaroan ez dut sekula, parrokiari, erdaraz elizkizunik ezagutu. Guztiz euskaraz. Dotrina ere, berdin. Mojen hiru komunitate zeuden herrian, eta horietan erdarazko ohiturak bazeuden, baina guregana ez zen hori iristen. Gu parrokiara joaten ginen, eta dena euskaraz egiten zen. Beti.

Euskaraz irakurtzen eta idazten katekesian hasiko zinen, beraz.

Noski. Katekistak euskaldunak ziren, herrikoak. Dotrina euskaraz zegoen. Baina ez nolana hiko euskaraz. Ortografia hautatu batean: *Cristau dotriña, guipuzcoaco eusqueraz. Lenengo malla osoa* [Gasteiz, 1941]. Ortografiaren balio sinboliko-politikoak agerian zegoen, beraz. Horrela ezabatu nahi zuten Lekuona eta abarren gerraurreko txukuntze-lana.

“

Gure herrian haurtzaroan ez dut sekula, parrokiari, erdaraz elizkizunik ezagutu

”

Arantzazuko lehen egonaldia

12 urterekin, Arantzazura joan zinen, apaiztegira, zeuk hala erabakita. Zer neurritaraino kezka erlijiosoan eraginez, eta zer neurritaraino ikasketekin jarraitzeko gogoaren eraginez?

Arantzazura joatea gauza handia zen niretzat. Hau da, zortzimilako mendietara igotzen diren horiek beren tontorra duten bezala, nik Arantzazu nuen. Txiki-txikitatik joan nintzen urtero Arantzazura, eta hara joatea ilusio handia zen niretzat. Hor motibazio erlijiosoa bazegoen. Bestetik, askatasun mundua balitz bezala sentitzen nuen seminarioa, eta hala izan zen gainera. Nire gisara ibil nintkeen seminarioan. Etxean, erdi gaixorik nenbilenez, medikuek esandakoa eginarazten zidaten gurasoek: pilotarik ez nuen egin behar, futbolik ere ez... Seminariora joan, eta ez zegoen hainbeste umeren artean nire kontrola eramango zuenik. Gero, ikastea gustatzen zitzaidan.

Nolakoa zen zu iritsi zineneko Arantzazu, 1948ko urte hartan?

Kultura aldetik, ondoko urteetakoa baino mundu askoz itxiagoa zen, gizartea bera eta Eliza bera ere itxiagoak zirelako. Hara iritsi nintzenean, hura erdal mundua zen, erdaraz egiten zen. Nik, seminariora joan eta hilabete batzuetara, gurasoak bisitan etortzen zirenean, zailtasunak nituen euskaraz behar bezala hasteko. Haurrari hori gertatzen zaio: oso erraz ikasten du eta, momentu batean, ahaztu ez baina berriro hizkuntza bere normaltasunean erabiltzea kostatzen zaio.

Ikasleak zuen artean gaztelaniaz jartzerainoko eragina zuen erdal giroak?

Bai. Murgiltze sistema zen. Oro har, sistema osoa erdaldundu behar zen, etortzen zirenek murgiltze sistemaren bidez ikas zezaten. Horrek ez du esan nahi herri edo eskualde bereko lagunek euskararako joera erabat galtzen zutenik; zarauztarrek ez, adibidez.

Noiz hasi zineten aldaketa nabaritzen?

Aldakuntza urteak berehala etorri ziren, 1950ean hasita. 1949an Paulo Lete etorri zen probintzial, oso irizpide garbiekin. Kuban egon zen gerra garaian, kanpotik ikusi zuen hemen zer gertatu zen, eta bazekien zer egin nahi zuen, Euskal Herrira etorri zenean. Santutegia, Leterentzat, ez zen Oñatiko tontorrean gelditu behar zuen zerbait, Euskal Herri osoarentzako zerbait baizik. Ideiak argi zeuzkan.

Gainera, Salvatore Mitxelenaren bultzatzaile izan zen Lete. Esan nahi du euskarak har zezakeela beste errespetagarritasun bat. Oraindik urteak joango ziren Arantzazuko sistema osoa euskalduntzen edo hizkuntzaren ohitura berriak sortzen. Baina orduan hasi zen aldaketa.

Han aldakuntzak sumatzeko astirik izan al zenuen lehenaldi hartan? 1951n joan egin baitzinen Arantzazutik.

Gauza gutxi gogoratzen ditut, detaileetan, garai hartakoak. Baina gogoratzen dut nola egun batez irakasleak *Garoaren* gerra aurreko edizioko ale pila bat banatu zigun. Guztiok *Garoa* irakurtzeko aukera izan genuen. Hori berria izan zen. Gogoan dut, gero, Salvatore Mitxelenaren *Arantzazu* poema atera zenean [1949an], eta Arantzazuko historia ere atera zenean, sermoietan jendeari nola gogoratzen zitzaion gauzak jakin nahi baldin bazituzten, euskarazko liburuak ere bazeudela.

Berehalako gerraostean, Arantzazun ere garaileak garaile izan ziren, lehenengo batean behintzat, eta barruko bizitza diskrezioarekin eramaten zen. Hori hautsiz joan zen pixkanaka. Lehenengo, Mitxelenaren poemak. Eta urte horietan, Villasante euskaltzain egin zuten [1951n]. Orduan, barruko jendeak sentitu zuen nolabaiteko protagonismoa bazutela santutegiak eta santutegiko jendeak, baita kulturaren ere. Villasantereen izendapenak eta horrelakoek, kanpotik zetozen aitormen horiek, barruan ere bere indarra izan zuten. Horrelako gauze-kin, barruko giroan, pixkanaka gauzak aldatuz joan ziren.

Eta 1950etik aurrera, Teologiako ikasleen artean geroago etorriko zen *Jakinen* moduko asmo bat aurrera eraman nahi

izan zuten, baina ezinean aurkitu ziren. Azkenean, 1956ra arte itxaron behar izan zuten.

Arantzazuko basilika berriaren lehen harria jarri eta berehala alde egin zenuen Forura, ezta?

Bai, 1950eko irailaren 9an jarri zen Basilikarako lehen harria, eta hurrengo urtean joan nintzen Forura. Arantzazuko eraikuntza, 1950etik 1956rako, Euskal Herriko kulturaren barruan egin zen, nahiz eta horko artista batzuk ez diren euskaldunak, ezta Euskal Herriko semeak ere.

Arantzazutik Forura

Arantzazutik Foruko seminariora joan, eta han beste mundu bat aurkitu zenuen.

Foruan, erretorea bera euskarazko klaseen irakaslea zen: Imanol Berriatua. Frantsesa ere ematen zuen. Oso pertsona dinamikoa. Perfekzionista bat. Zubia ere gertatu zen: Bilbora joaten zen euskaltzale batzuen bileretara, Federiko Krutwig ere tartean zela, eta Euskaltzaindiaren inguruko gauzen berri ematen zigun. Imanol bere ideiekin militantea zen. Euskara garbia euskara zikinaren kontuan bazituen muturrerako joera batzuk; gauza bat sinesten zuenean, benetan sinesten zuen, hurrengora arte. Bizitasun handikoa. Irakasle ona, batez ere gramatikaren arloan. Ez zizun emango literaturaren gozotasuna, baizik eta gramatikaren zehaztasuna. Ondo etorri zitzaidan.

Euskara ereduaren kontuan, gerora aztertuko dugun auzian, izan zuen eraginik zuregan?

Orain galdetzen didazunean, neure buruari ere horixe galdetzen diot... Ez dut sekula horren kontzientziarik eduki. Baina Imanolek Foruan zegoela katixima aleman bat euskaratu zuen, euskara guztiz mordoiloan; orduan ez nuen hori gustukoa izan.

Garbizalekeriaren kontrako ereduan, alegia.

Bai. Hizkuntzaren kontu horretan geroago berriz begiratu behar izan nuen arazo hori. Gogoan dut Erriberrin geundela, behin, garbizaletasuna erabat utzi eta guztiz beste ildo batean nengoela, nik ere horrelako saio bat egin nuela, eta baliteke Imanolen eragina izatea. Nik ez dut horrela gogoratu sekula, baina baliteke. Behintzat, banekien Imanolen joera zein zen. Gertatzen da bere joera horrek ez zuela lortu orduko fraideen artean izen onik.

Azkarregi zen?

Azkarregi zeterren. Eta, ziur aski, euskara ezin zitekeen izan berak nahi zuen moduan. Saio hura egin nuen, baina ez nuen gero jarraitu hizkuntza-molde harekin.

Aditzarekiko zure interesa edo zaletasuna Imanol Berriatuarengandik jaso zenuen, ezta?

Guztiz. Areago, informazioa ere berarengandik zeterren. Eta nik *Euskal Aditza* egin eta liburu bezala argitaratu nahi izan nuenean, Imanoli eskatu nion bere izena jartzea: bera eta neu. Baina berak ez zuen nahi izan. Neuk egiteko, esan zidan. Liburuaren aurretik, Imanolek gurekin egin zuenarekin jarraitu egin nuen nik, nire ikasle lagunekin, Erriberrin: bai idazteko prest egon zitezkeenei eta bai gaitasun gutxiago zutenei trebatzen laguntzen nien. Hori ere Imanoli zor diot.

Bizkaiera ere ikasi zenuen orduan?

Bai, noski. Kontu egin behar da gerra aurrean dotrina guztiak euskalkietan zeudela. Bizkaitarrei bizkaiera ematen zitzaien seminarioan, eta gipuzkoarrei gipuzkera. Neu, biekin ibili nintzen. Aditza ere, bietara atera zen. Ez batuaren kontra egon nintekeelako, baizik eta arrazoi praktikoengatik: bizkaitarrek beren eliz lanak beren euskalkian egin behar zituztelako. Gaur egun daukagun bitasuna, liturgian eta abar, tradizio horretatik dator.

Zure lehen lan argitaratua Forukoa da: barne aldizkarirako idatzi zenuen, Lutherri buruz. Eta lehen poema ere bai, Gipuzkoako *Anaitasunan* argitaratua. Poesia?

“

Uste dut zorte handia izan nuela frantziskotarrena egokitu zitzaidanean, zeren eta umeak aukeratu ez zuen egiten

”

Bai, olerki txiki bat. Nik bi olerki argitaratu ditut nire bizitzan. Gustatu zait olerkia, baina olerkaria sekula ez naiz izan. Irakasle izan nintzenean ahalegindu nintzen ikasleei bai euskaraz eta bai gaztelaniaz olerkiaren eta literatura-ren mundu hori irekitzen. Baina bai, tokatu zait horrelako gauzatxoren bat egitea.

Lutherri buruzko lan hori euskaraz izango zen. Foruan bazegoen aldizkaritxo bat, ikasleentzat, eta bertan idazten genuen euskaraz, gaztelaniaz, grekoz eta latinez. Urtean aldizkari bat, original bat, kopiarik gabe. Ikastetxe hori erre egin zenez, dena erreko zen.

Zarauzko parentesia

Seminario txikitik handira joan aurretik, nobiziatuko ikasturtea egin zenuen Zarautzen, 1954-1955 urteetan. Parentesia?

Nobiziatu-urtea da batez ere gizaki erlijiosoaren heziketa tradizio oso jakin baten barruan bideratzeko urtea. Zorionez eliza katolikoan kongregazioetan tradizio handi batzuk badaude. Bata da beneditarra, bestea frantziskotarra, bestea jesulagunena... Estilo ezberdinak dira, historia desberdinekin. Nik uste dut zorte handia izan nuela frantziskotarrena egokitu zitzaidanean, zeren eta umeak aukeratu ez zuen egiten; egokitu egin zitzaidan. Hor tradizio aberats baten kontaktua izan nuen.

Nobiziatuak marka uzten du. Urte sabatikoa bezala da. Ikasketa guztiak uzten dituzu, sartzen zara mundu berri batean eta ikasten dituzu espiritualitateari dagozkion gauzak, frantziskotarra izateari dagozkionak, eta irakurtzen dituzu maisu espiritual esaten zitzaien lanak.

Klaserik ez zenuten, orduan.

Ez. Irakurketak eta, egunero, hitzaldiren bat edo. Ordutegia oso egina zen: garai bat irakurtzeko, eta gero, ikasi behar ziren ordenako erregelak, zer obligazio moral sortzen zituen erlijioso izateak... Sistema oso bat, oso egina. Nahiko mundu itxia zen.

Nire kulturgintza edo eskolatze pertsonalean erreferentzia pila bat ordukoak dira. San Frantziskoren bizitza ezagutu nuen, Elizaren historian oso pertsonaia berezia, interes handia sortu duena. San Frantziskoren tradizio hori jaso nuen. Horrek mundu bat ematen dizu, gerora hor gelditzen zaizuna. San Frantziskoren zera hori oso interesgarria iruditzen zait momentu honetan Elizan dauden gatazkak-eta ulertzeko, bere ikuspegi historikoaren barruan bizi ahal izateko.

Zarautza iritsi zinenerako, zazpi urte zeneramatzan Seguratik kanpo. Urte horietan guztietan, seminarioko ikasleak nola eramaten du familiarekiko eta herriarekiko harremana?

Etena handia zela uste dut. Oso handia, modu fisikoan behintzat. Baina psikologikoki, nik neure familia ez dut sekula galdu bistatik. Nire bizitzan egon da, harremanak beti izan ditut. Orduan ere, zer esanik ez. Baina elkar oso gutxi ikusten genuen. Dena den, sistema berrira jarrita zaude, eta horregatik ez duzu sufritzen. Zure eguneroko bizitza betea dago: ikasketa, otoitza, lagunartea... Lagunarte horretan zure lagunak dituzu, zuk aukeratuak, eta etxe barruko giro horretan konplizitateak sortzen dira, bakoitzak dituen gauzak besteari pasatzen dizkio eta besteak ondokoari pasatzen dizkio... Elkar osatuz dabilta.

Jaioterria urrun geldituz doa pixkanaka, baina ez Euskal Herria, zeren eta egoera pribilegiatuan zaude. Zure jaioterriko gazteek ez dituzten gauza asko dauzkazu han: biblioteka, aldizkariak, musika... Gerra aurreko gauza asko dago bibliotekan; eskatu eta eman egiten zaizkizu. Kanpoko berriak hemendik eta handik etortzen dira. Gainera, lagunon artean aldizkariak egiten ditugu, txikiak, oso apalak, guz-

tiok gure artikulutxoak idatziz. Elkarren berri badugu, guztiok elkarren gaitasunak ezagutzen ditugu, posible da de-
non edo batzuen zerbitzuan elkartu eta mintegiak egitea.
Zeu zoaz zeure burua definituz.

Erriberrin euskalgintzan

Zarauztik Erriberrira joan zinenean, 1955ean, bizimodua berriro aldatu zitzaizun.

Ikasketa batzuk hastera zoaz, Filosofia, eta mundu berri bat irekitzen zaizu. Filosofia hori ez da filosofia modernoaren bidetik joango, eskolastikaren bidetik baizik, baina tradizio garrantzizko batzuekin topo egiten duzu: Aristoteles, Platon, eskolastikoak... Gauzak jakiteko interesatuta bazau-
de, aukera ederra daukazu; bere muga guztiekin, mundu bat dago hor. Bistan da: gero konturatzen zara zer hutsune zitu-
en sistemak, eta oso motz gelditzen zela gaur egungo filo-
sofia arazoei erantzuteko. Baina pentsamenduaren mundu-
ra eramaten zaitu. Niretzat Filosofia oso momentu ona izan
zen, alde guztietatik, nire formazioan.

Aldi berean, euskalgintza munduaren lagun arteko gidari-
tza moduko bat egitea egokitu zitzaidan. Neure lagunei-eta
euskara klaseak ematen nizkien.

Adin berekoak izanda, nolatan zu irakasle?

Imanolengandik [Berriatua] jasotako gaitasunagatik eta
zaletasunagatik. Hori horrela izaten zen. Mintegietan beti
ere elkarri lagunduz egiten ziren gauzak. Ez zen bakarrik
maisua ikasleari. Bazegoen harreman horizontalagoa: ba-
tzuek besteei laguntze horretan, batek gehixeago jakingo
zuen, eta hura zen irakasle, edo irakasle ordeko, edo minte-
giaren gidari, edo aldizkaritxo baten arduradun.

Gidaritza horretan, zure zeregina zer zen?

Gramatika klaseak ematea. Gainera, *Gure Izarra* aldizkaria
zegoen. Hirugarren urtea egiten zutenetako batek hartzen

zuen zuzendaritza, lagunen artean aukeratuta. Egokitu zitezaidan aldizkaria eramatea ere. Gauzak antolatzeko eta bultzatzeko ekimen pixka bat bazenuen, bazegoen espazio libre bat horretarako. Oso eroso egon nintzen horretan. Gainera, lagun onak izan nituen: Kepa Enbeita, Joxe Azurmendi, Juanito Laskibar... Bazegoen konplizitate euskaltzale bat talde txikiagoan. Zerbait finkatua sortzen zen, segida zuena. Bazenekien zuk egiten zenuenak segida izango zuela halakoren edo bestelakoren bidez. Nolabait ere kate batean zeunden.

Izan ere, zuek iritsi zinetenerako *Gure Izarra* aldizkaria egiten zen.

Noski. 1950ekoa da. Ni hara iritsi nintzen 1955ean. Kopia bakarreko aldizkaria zen. Irakurgela bat zegoen, eta han gelditzen zen, nahi zuenak irakurtzeko. Gogoan dut ale handia egin genuela, ia 500 orrialdekoa, ni zuzendari izan nintzen urtean. Galdu egin da ale hura. Denetik zegoen: poesia, ipuinak, filosofia lanak... *Gure Izarra* izaten zen filosofiaz euskaraz lan luzeagoak eta sakonagoak egiteko aukera. Gogoan dut San Bonaventuraren iluminismoaz egin nuela idazlan bat, Etienne Gilson-en liburutik hasita¹. Ikaragarri kosta zitzaidan euskaraz hori idaztea.

Zer eredutan idatzi zenuen?

Orduan eredu zaharrean egiten ziren gauzak, neurriren batean; baina ikusita oso zaila zela, ez zegoela modurik jendearekin komunikazio onik izateko.

Eredu garbizalean, esan nahi duzu.

Bai. Tradizio terminologikorik gabeko geure harrobi hutsetik termino eta hitz berriak bat-batean sortuta. Orduan bertan nik sumatu nuen (ziur aski, nik behar hainbat euskararik ez nekielako) Orixeren idazteko moduak ez zuela funtzionatzen nire baitan. Eta, gainera, traba ezin gaindituzkoak izango genituela eredu hura gizarteratzeko. Bi arazo zeuden.

“

Gure Izarra aldizkarian ale handia egin genuen, ia 500 orrialdekoa, ni zuzendari izan nintzen urtean

”

Batetik, ezin genuela ulertu molde hartan adierazten zena. Eta bestetik, transmisio soziala ez zela posible.

Erriberrin Salbatore Mitxelenaren *Arantzazu* poema aztertu eta hitzaldi bat ere eman zenuen, euskaraz. Hori garrantzitsua izan zen zuretzat, ezta?

Duns Eskotoren egunez, azaroaren 8an, ekitaldi akademiko bat egiten zen. Ordura arte, dena erdaraz egin zela uste dut, eta euskarazko hitzaldi koskor bat ematea oso arrotza gertatzen zen. Eta Erriberrira iritsi eta berehala horrelako egitekoa gaztetxo bati ematea, bazen zerbait. Polita izan zen niretzat, barrutik indar berria eman zidan. Gauza horiekin sartzen zara, pixka bat, kulturgintza euskaraz egiten. Eta egin ahala, zure espazio txiki horretan, zure gizarte txiki horretan, gutxieneko estimu bat irabaziz zoaz. Seminarioan ikasle onak zein ziren? Latinean, gaztelanian eta matematiketan ondo zebiltzanak. Euskaraz ondo ibiltzeak ez zuen itzalik. Baina, pixkanaka, euskarak irabazi egingo zuen hori. Ikusi egingo zen euskaraz egiten den lanak kanpoan ere oihartzuna duela.

Erriberrin bertan hasi zinen hori sentitzen?

Erriberrin hasi egin ginen hori sumatzen. Erriberrin bertan ez zegoen gurearen tamainako aldizkaririk gaztelaniaz, ezta urrutitik ere. Gaztelaniaz ari zirenek bazuten euren aldizkaria, baina tamaina horretara ez zen iristen. Eta, batez ere, segida ahulagoa zuen.

Nire frantziskotar belaunaldiko jendearen artean, azkenean kulturaren gelditu garenak euskaraz ibili ginenak izan gara, ia denak. Gaztelaniaz ari zirenak askoz motzago gelditu dira. Herria falta izan zaiela esango nuke. Ikusten baduzu aldizkaria atera eta oihartzun soziala irabazi duela, *aurrera!*, esaten diozu zure buruari.

Euskarazko zer aldizkari jasotzen zenituzten Erriberrin?

Egan etortzen zen, *Euzko Gogoa* ere bai... *Euzko Gogoa* nork ekartzen zuen eta nola moldatzen ziren ekartzeko, ez dakit. Ezkutukoa zen, baina nolabait sartzen zen. Bibliotekan

egoten zen, *Egan* zegoen bezala. Inork ez zuen esaten «hau klandestino da». Normal irakurtzen genuen. Irekita zegoen.

Jokin Zaitegi zuentzako eredu garrantzitsua zen?

Bai, noski. Ederra zen ikustea aldizkari batean euskal poesia bazegoela, saioak bazeudela, eztabaidatxoak ere bazeudela... Badakizu Salvatore Mitxelenaren *Arantzazu* poema ez zela dena argitara eman hemen, 1949an? Hirugarren parte bat zeukan, «Bizi nahi». Hori *Euzko Gogoak* atera zuen. Oso gogoan dut zer sentitu nuen testu hura irakurtzean.

Erbesteko munduaren berri izaten orduan hasi zineten?

Jakina. Ikasleongana ez zen iristen aldizkari politikorik, baina posible zen iristea bestelako liburuak: *Desde Guernica a Nueva York, pasando por Berlín*, Jose Antonio Agirrere-na. Hori ere Erriberrin irakurri nuen, Ekinen edizio txikian. Beste horrelako batzuk ere iristen ziren noizbehinka.

Santi Onaindiaren *Mila euskal olerki eder* eta Axularren *Gero* ere garai bertsuan irakurri zenituen. Garrantzitsuak izan ziren zuretzat?

Oso bereziak izan ziren biak. *Mila euskal olerki eder* gehiago, bestea baino. Aurrean jarri zigun euskal literatura bat egon zela, mendeetan zehar. Hizkuntza bat bazegoela, eta literatura bat. Hori oso garrantzitsua izan zen. Kontu egin oraindik euskal literaturaren historiarik ez genuela eza-gutzen. Santi Onaindiak hori eskuetan jarri zigunean, esan genuen: bagara kapaz literatura egiteko hizkuntza honetan! Egin dugu! Datu historiko hori, niretzat behintzat, munta handikoa izan zen.

Manuel Lekuonaren *Geroren* edizioak beste esanahi bat zuen niretzat. Biblia bezala irakurtzen nuen nire gelan, Ebanjelioa bezala, ahoz gora ere bai. Prosa horrekin gozatu egiten nuen, apenas beste inoiz egin ez dudana bezala. Bestearen osagarri izan zen. Corpusaren gihar bizia zen hura. Hizkuntza hau gai da gauzak ederki esateko, prosan ere bai, ez olerkian bakarrik. Horrek egin badu, guztiok ere egin beharko genuke.

Barruko konbentzimendu berritze eta berrindartzea ekarri zidaten. Gauza horiek batez ere gaztetan gertatzen dira: ukitu horiek indarra dute, iraun egiten dute.

Zu Erriberrin zinela jaio zen *Jakin*. Jasotzen zenuten han?

Bai. Guretzat *Jakin* gauza handia zen, goian zegoen zerbait, guk egiten genuena baino hobea izan zitekeen zerbait; eta gure itxaropena. *Gure Izarran* genbiltzanontzat, normalean, gure hurrengo plaza *Jakin* zen.

Joxe Azurmendi aipatu duzu lehen, Erriberrin kide izan zenituen artean.

Erriberrin ezagutu nuen Joxe. Ni hirugarren urtean nintzela, bera lehenengoan. Bera zegamarra eta ni segurarra. Orduan hasita, bide luzea egin dugu elkarrekin. Nire gauzarik handiena Joxe gure taldera ekartzea izan zen; kidedasun hori mantendu dugu, emaitza onekin, nik uste.

Jakinen zuzendari

Erriberrin Filosofia ikasketak bukatuta, Arantzazura joan zinen berriro, Teologia ikasketak egitera. Nolako Arantzazu aurkitu zenuen 1958an?

Oso aldatua aurkitu nuen, fisikoki oso aldatua. 1950etik 1956ra basilika berria eraiki zen. Berori bukatuta zegoenean iritsi nintzen berriro Arantzazura. Arantzazuko urtea deitu zena, jubileu urtea, 1956koa da. Urte horretan basilika elizkizunetarako ireki zen, *Jakin* sortu zen eta Euskaltzaindiak gerraondoko lehen biltzar irekia egin zuen han. Ni ez nintzen egon han momentu horretan.

Arantzazura iritsi nintzenean, komunitate handia aurkitu nuen: seminario txikia ere lehen baino jende gehiagoz, eta Teologian talde eder bat, beharbada 60 bat. *Jakin* egina zegoen, abiarazia. Euskarak bazuen toki bat. Aita Villasantek klaseak ematen ditu, Gandiaga han dago, 1956an sariketa literario bat ere badago... Horrek guztiak euskal kulturako

zenbait jende erakarri zuen Arantzazura. Ikastolak ere laster hasiko ziren hara agertzen. Hau da, 40ko hamarkadako isolamendu hura hautsi zen, beti ere euskal munduari lehentasuna eskainiz. Hori ulertu zuten euskaltzaleek ere, eta herri-
tar euskaltzaleekin harreman berriak lotuta zeuden.

Zu Arantzazura iritsi zinenean, zure buruan zerk zuen lehentasuna, *Jakinen* hasi nahiak edo Teologia ikasketak egiteak?

Zure bizitza normalean ikasketak ziren betebeharra. Nobiziatua pasatu ondoren, erlijiosoak zinen. Fraidea zinenez, fraide bizitza egiten zenuen. Hori zen bizitza. Ikasketek leku handia zuten. Filosofia utzi duzu, formazio txiki bat baduzu, eta orain Teologian sartzen zara. Gogoratzen dut Teologian beti galdezka ibiltzen nintzela klasean. Nahiz eta neu esaneko gizona izan naizen, hainbeste galdetzeak irakasleak nekarazi ere egin zituela uste dut. Interesarekin hartu nuen Teologiako nire zera. Gero, nire zaletasun handiena eta denbora libre gehiena, *Jakinerako*.

Denbora libre zen, beraz, *Jakini* eskaintzen zeniotena.

Guri ez ziguten esaten: «Ikastordu hau utz dezakezu *Jakine*-ra joateko». Hori inori ez zitzaion burutik pasatu ere egiten. Baina gazteok ikasketetatik aparte beti izaten genituenez beste zeregin batzuk, obrak zirela, baserrira joan behar zela edo garbiketa batzuk egin behar zirela, posible zen ordu horiek *Jakinerako* izatea, lan aitortua zenez. Zenbakia ateratzera bagindoazen, posible zen, ez bakarrik zuk orduak sartzea, baizik eta lagunei lan horretarako deitzea, bidalketa egiteko eta. Alde horretatik, seminarioak bide ematen zuen: etxe partikular batean ezin egin zitekeena, horrelako kolektibo batean askoz ere errazagoa zen.

Nolatan hartu zenuten zuek, iritsi berritan, *Jakinen* zuzendaritza?

Sortzaileak (Iñaki Bastarrika, Iñaki Bereziartua, Fernando Mendizabal, Imanol Urbietta) alde egitera zihoazen. Urtebete zeukaten oraindik han egoteko, eta irten aurretik erabaki behar zuten segida nork emango zion. Orduan, errazena zer

zen: segida izango zuen jendea behar zen, gutxienez beste bi urtetan egongo zena; gu Erriberritik etorri berriak ginen, *Gure Izarrako* eskarmentua genuen... Naturala bezala izan zen Kepa Enbeitak eta biok hori hartzea. Nik eraman nuen, nolabait, aldizkariaren proiektu kulturala eta Kepak kudeatzaile lana egiten zuen, harpidedunekiko harremana eta.

Jakin Arantzazuko gazteen aldizkari xumea baino gehiago zen ordurako, ezta?

Lehen zenbakiak arrakasta izan zuen, onarpena izan zuen bat-batean. Euskaltzaindiaren biltzarrean liburuak banatu, eta berehala tirada berri bat egin zuten. Jendearen eskea bazuen, eta nagusiek esan zuten: «Ez dago hau hiltzen uzterik». Ez zuten inolako erreparorik jarri, eta inplizituki erraztasunak eman zituzten, ikasleei aukera ematen zieten lan horretan jarraitzeko.

Erriberrin hori dena etxe barrurako egiten zen eta Arantzazun hori dena kanporako egitea abentura bat zen. Kanpoko seminarioekin harremanetan jarri ziren sortzaileak, eta guk jarraitu egin genuen noski. Horrek euskaltzaleen sare bat sortu zuen, idazketarako, euskararako. Izan ere, beste etxe horietan ere aldizkari berriak sortuko ziren berehala. 1959an bi aipa daitezke: Urretxuko pasiotarren *Laiaketan* eta Areatzako sakramentinoen *Arnas*; 1960an, Oñatiko latorandarren *Erein*, eta 1965ean Begoñako karmeldarren *Gogoz*. Eskola txiki bat zen, nolabait. Lehia horrek lagundu egiten zuen, indar egiten zuen, euskalgintzari lagundu egiten zion. Inork ez zuen izan nahi gutxiago.

Jakin erreferentzia zen beste aldizkariarentzat?

Seguru. *Jakinen* harpidetza talde nahiko zabala genuen, eta besteek mugatuagoa zuten. Hori batetik. Aldizkari horiek etxe bakoitzeko idazleekin egiten ziren. Baina guztiek jarraitu zuten gurean ere lan egiten. Orduan, alde horretatik erreferentzia zen belaunaldi gaztearentzat. Koordinazio handirik gabe, baina eredutxo bat sortuta. Inor ez zen ino-

ren sukurtsal. Guk ez geneukan inolako eskurik ez presentziarik beste aldizkari horietan. Baina haiek bazuten gurean.

Eta, nolabait ere, Arantzazuko aldizkariari egokitu zitzaion guztiekiko harremanak eramatea. Nobedadea zen kanpoko apaizgaiak eta fraidegaiak Arantzazura etortzea urtero, *Jakinen* bilerara. Ez dut uste beste inongo aldizkari-tan gertatzen zenik. Eta nola sarea toki ezberdinetara iristen zen, horrek ekarri zuen hizkuntzaren batasunaren arazoa laster agertzea. Erredakzioko jendeok lankideen adostasuna behar genuen, zuzenketa lanak egiteko.

Beraz, lehen unetik izan zenuten hizkuntza ereduari eta batasunari buruzko kezka.

Hara iritsi eta berehala, 1959an, Euskaltzaindiak hitzen euskal jatortasunari buruzko bere agiria eman zuen, eta horrek leihatila bat ireki zuen.

Agiri hark garbizalekeria baztertu zuen, ezta?

Bai, hizkuntzaren ondare lexikalari jatortasuna aitortu zitzaion, tradizio literarioaren barruan ulertuz eta erabilera-aren indarra aitortuz. Beraz, ez zegoen zergatik ibili izen berri eta aldrebesak sortzen. Aitorpen historikoa izan zen. Horrek indarra eman zuen gauzak berriz ere pentsatzeko, eta beste mailegu batzuen bila bidea irekitzeko.

Baina agiri horrek baino gehiago, *Jakinen* sartu ginenok hasi genituen harreman berriek izan zuten eragina. Lehengo taldearekin ez genuen sekula inolako arazorik izan. Haiek joan zirenean, gurea egin genuen, baina etenik gabe, sentituz guri lana egin zigutela aurretik, haien ondokoak ginela, haiei esker ari ginela lanean; baina, pentsatuz, beste nolabait egin behar genuela guk.

Zein izan zen aldaketa?

Orixeri begiratu partez, *Egani* begiratuko genion gehiago, edo Txillardegiri, bere *Leturiaren egunkari ezkutuari*... Eutsi genien, nola ez, lehendik zetozen harremanei, baina harreman berri horiek, eta ez lehengoek, baldintzatu gintuzten.

Neure lanak eraman ninduen harreman berrietara, Koldo Mitxelena eta Txillardegi ere tartean zirela. Gutun bidezko harremanak ezagupidezkoen bitartez estutu ziren. Jende berri horren sentierak eragin zuen gure baitan kulturarekiko eta modernitatearekiko jarrera berritze bat. Interes intelektual ezberdinak, filosofiako autore modernoagoak. Eta, ezer handirik egin gabe ere, eraman gintuen bide berriak ireki nahi horretara.

Gero, noski, hizkuntzaren ereduaren kontu hori nahitaez konpondu beharra geneukan.

«Illobira bultzaka» artikulua

Zure kezka horren ondorio izan zen «Illobira bultzaka» artikulua, zeuk idatzia *Jakinen* hasi zinen urtean bertan, 1959an, 9. zenbakian. Artikulu gogorra zen: garbizalekeriak hizkuntza he-riotzara zeramala ohartarazi zenuen.

Oso barruan neukan hizkuntzaren herioaren zera hori. Beti bizi izan dut. Foruan nire irakasle zen batek esan zidan: «Baina zertan zabiltzate euskara kontu horietan? Hori hiltzera doa!». Horrek min ikaragarria egin zidan barruan. Ni herio horren kontra borrokatzen ari nintzen. Garbizalekeria sabindarra ez zen nire buruhaustea (hori galdutzat ematen genuen), hurbilagoko eredu garbizalearen muga modernoek kezkatzen ninduten.

Inork kritikatu al zuen ordura arte hain argi eta zorrotz Orixeren eredu? Orixe ez zenuen artikuluan aipatzen, baina berari buruz ari zinen.

Argi eta zorrotz ez nuke esango, gordin baizik. Errespetu gutxirekin egin nuen. Euskaltzale zaharrek merezi zuten gauzak beste modu batean esatea. Baina gazte batek bere mugak ditu, ezta? Bere modura egiten du. Harritzekoa bada ere, badi-rudi artikulua eragina izan zuela; nik uste, batez ere Arantzazutik idatzi zelako, askorentzat itxaropen-talaia zen Santutegitik, eta nolabaiteko elkartasunean idazkuntzara zetorren

gazteria berriari zuzendua, gainera. Asmo berri handien jaiotze-unea ziren urte haiek: ikastola, testugintza, irratiak, aldizkariak... Eta guztiek hizkuntza modernoagoa behar zuten.

Bazetorrenaren lehen seinalea-edo izan zitekeen zure artikulua?

Egon bazegoen arazo zaharrari eta egiteko berriei begira egindako idazlantxoak zen hura, ondoko historialari kritikoek gogoratu izan dutena.

«Idazlantxo» horri garrantzi handia eman dionik bada, ordea. Joxe Azurmendik esan izan du artikulua hori, beharbada edukigatik beste mundukoa ez bada ere, zirkunstantziengatik euskararen gerraondoko norabidean erabakigarria gertatu zela. Bate-tik, belaunaldi zaharra jarraipenik gabe gelditu zelako, eta bestetik, belaunaldi berria batasunera eta normalizazio bidean martxan jarri zelako, une hartan egon bazeuden eskakizun sozio-kulturalek berariazko indarra eman ziotela artikuluari. Azkenean, gerraosteko belaunaldiak zuri eta *Jakini* jarraitu zizuetela.

Ni ere horretan nago, eta geroko euskararen ibilerak erakutsia du hori. Aitortu gabe gora zetorren sentiera bati erantzun niola esango nuke, 1959ko udaberrian. Hain zuzen, zenbaki berean agertu ziren «Euskaltzaindiari [agurra]», «Yakin-larien billera»ko eztabaida terminologikoa eta «Illobira bultzaka». Eliz Ikastetxeetako ikasleen mahai gainean zegoen arazoa. Gerraosteko belaunaldiak orduan *Jakinen* inguruan hasi zuen euskara estandarerrako bidea ez ezik euskara batu modernorakoa ere, 1958 eta 1963 artean. Artean, esan beharra dago, zientzia positibo eta teknikoetarako euskalgintza hamar urte geroagokoa izango zela. Asmoari bidea urratu-zabalduz, Baionan egon nintzen 1964ko abuztuan, eta Ermua etorri zen gero, 1968ko ekainean, noski beste hainbat idazle batuzalerekin elkartuta. Txillarde-gik ere lagundu zigun, kanpotik. Mitxelena, alderantziz, ez zegoen, artean, sintonia berean; 1968tik aurrerakoa izan zen

“

Gerraosteko belaunaldiak orduan *Jakinen* inguruan hasi zuen euskara estandarerrako bidea ez ezik euskara batu modernorakoa ere

”

horren batasun-lana. Eta Orixe begira-begira eta begirame-
nez agertu zen gure aldizkariko orrialdeetan, baina argi ze-
goen ez zuela gogoko iradokitzen genuen, eta nuen, eredia.
Nik 1958-1964 urteetan jardun nuen zeregin horietan, eta
Ermuan ez nintzen egon (une horretan Joan Mari Torreal-
dai zen gure zuzendaria). Laburtuz: belaun gazte azkarre-
nak, bizitzak ere horretaraxe behartuta (testugintza, kazeta-
ritza...), ez zuen zalantza handirik izan proposamen berria
onartzeko, aurreko ereduak ahaztuta.

**Orduan berehala eta geroztik ere bai, idazlan haren eragina be-
re itzulinguru historikoan aztertu duenik egon da. Nola ikusi
izan duzu hori?**

Gu, *Jakinetik*, zuzendaritza hartu eta berehalaxe, Euskal-
tzaindiaren 1959ko agiriaren alde agertu ginen, tradizioare-
kin izan zuen begiramenagatik; baina, gainera, hurrengo
urratsa eman nahi izan genuen, euskarazko tradizioak hel-
du gabeko gaietara pasatuz, komunikazio bizi baten bila gri-
naturik. Euskalkien gainetik, eta europar kultura eleanitza
gogoan genuela. Euskal idaztegi ziren seminarioetan —une
hartan horiexek bakarrik genituen— hori ulertu zela uste
dut, gero idatzi denaren arabera. Orduan, Joxe Azurmendik
hitz egin zuen horretaz, eta *Euskeran* dago haren lana, Eus-
kaltzaindiaren 1963ko Biltzarreko hitzaldien artean². Han-
dik honago Joxek berak³ eta Paulo Iztuetak⁴ aztertu dute
gaia. Zinezko arazo kultural baten parean aurkitu nintzela
uste dut, orduan beste asko bezala, eta nolabait hori adiera-
zi nuen, eta hainbat euskaltzale gazte langilek ongi ulertu
zuen hori, barrutik askatu egin ginen, eta modernitaterako
maileguei beldurra galdu: handik aurrera, idazle hasibe-
rrientzat, 'historia' *Historia* izango zen eta ez *Edestia*, 'geo-
grafia' *Geografia* eta ez *Lutelestia*. Beste nolabait esateko, na-
zioartekoa zena gurea ere bazen, beste gabe. Horrek bere
arriskuak izan ditu, baina, horri esker, okerragotatik sano
atera gara. Bistan da, bestalde, euskal kulturagintzaren gara-
pen sozialari lagundu zion horrek, eta, alderantziz, garapen

horrek eredu-proposamen berriari. Dena den, hori guztia ez da belaunaldi arteko gerra, denon arteko ahalegin kulturala baizik. Lehendik Gabriel Arestik eta berehala Lur argitaletxearen ingurukoek ere eman zioten jarraipena, beren moldez, hasitako ahaleginari, Xabier Kintana tarteko.

Artikuluarekin bukatzeko: inork erantzun zion?

Ez zen egon eztabaida idatzirik, eta Orixek ere begiramen handiz hartu gintuen beti; bere lanetako baten bukaeran ohartxo bat egin zidan garbizaletasun jator baterako deia eginez. Hori izan zen dena. Gaur esango nuke bi lan-eremu ezberdinez ari ginela hitz egiten: kultura modernoarenak arduratzen ninduen ni, filosofian bezala zientzia positiboetan jarduteko balioko zuen hizkuntzak.

Zuk, *Jakin*eko zuzendariak, artikulu hura idatzi zenuen urte berean, *jakinlarien* urteroko batzarrean eztabaida handia izan zenuen, eta zure joerakoek galdu egin zenuten, nonbait: *Jakinen* erabiltzen ari zineten kultur hitzen zerrenda Orixeri bidaltzea erabaki zenuten, hark oniritzia eman zezan.

Jakinera biltzen ziren kanpoko hainbat lagun, beste zenbait apaiztegitakoak, Orixeren ildoan zeuden, Elizako beste jende asko bezala. Horien ahotsa gure artean zegoen. Guztiekikoa egiteko onartu zen kontsulta-proposamena; baina, egia esan, irtenbide onik gabekoa zen hori, azken finean terminologiaren arazoa egiteko handi eta astuna baita. Orixek ez zion horri segidarik eman, horrela ezinezkoa zen eta. Laster ikusiko zen bezala, eginkizun terminologikoak lan-antolamendu profesionala behar zuen, ongi oinarritutako zerbait egitekotan.

Hizkuntza ereduan aitzindari

Hizkuntza ereduaren auzian zuek hartutako joeran kanpoko harremanek garrantzia izan zutela esan duzu. Zer neurritaraino eragin zizuen garai hartan, esate baterako, Koldo Mitxelena?

Ez dut uste Mitxelenak guk eskuartean geneukan arazoa bere gain hartzeko gogorik zuenik. Ez orduan eta ez gero. Ezta batasunerako egin zuen hitz zerrendan ere. Mitxelenak garbi ikusten zuen ez zela filologo baten lana etorkizuneko euskararen lexikoa *asmatu* eta proposatzea, aurreko ondarearen segida jatorra segurtatzea baizik. Hori horrela, esango nuke Mitxelenak itxaropenez begiratu zuela *Jakineko* gazteon orduko lana. *Eganen* badago gure idazlan dezente jaso zuen zenbakiren bat.

Jakin lege baimenik ez izateagatik etenda egon zen garaian izan zen, irakurri dudanez.

Alde horretatik atea zabalik izan genituen *Eganen*, eta guk eskertzen genuen. Egia esan, garai hartan ez ginen konziente gerora Mitxelenak Euskal Herrian hartuko zuen pisuaz. Baina, ordurako, bere mundu akademikoan oso gizon errespetatua zen. Oso, gainera, eta horrela ikusten genuen.

“

Gure kezketako bat zen Europara begira gauzak egitea, hau da, Espainiako mundu itxi honetatik kanpora zerbait egitea

”

Txillardegik zenbateraino eragin zuen zuengan?

Txillardegi gehiago interesatu zitzaigun modernitate kutsu hori zekarrelako, existentzialismoa zela eta ez zela. Gure kezketako bat zen Europara begira gauzak egitea, hau da, Espainiako mundu itxi honetatik kanpora zerbait egitea, eredu beste nonbait bilatzea. Txillardegi ildo horretakoa zen. Jakina, Txillardegik Orixerekin ere bazituen bere gauzak eta, testuinguru hartan, Orixerekin ez banengoen, Txillardegirengandik gertuago egongo nintzen. Hori pentsa liteke. Baina lexiko arazo horrekin generaman purgatorioa gehiago zen geure baitakoa. Neure kasuan behintzat bai.

Eta Villasantek? Etxean bertan zenuten, euskaltzaina zen, hizkuntzaren ereduaren arloan zuengandik urruti ere ez zen ibiliko...

Hurbiltasun handiak izan zituen gurekin. *Axularren hiztegiaren* lan handi bat Erriberrin bertan egina da. Joxe Azur-

mendi eta lagunek egin zuten. Harreman onak izan nituen Villasanterekin: klaseak ematen zizkigun, edozein gauzatarako beti zegoen prest... Baina bere teologiagatik-eta, urru-neko gizon bezala ikusten genuen. Eta gero, bera ez zebilen zuzenean *Jakine*koekin.

Uste dut Villasante lider txarra zela, nolabait esateko. Ez zen erraza gazteek berarengan gidari eredu bat aurkitzea. Informazio ona zuen eta miresten genuen. Nola hain urrun zegoen Orixerengandik, bai idazkeran eta bai erabiltzen zuen lexikoan, neurri batean guk eredia bagenuen. Baina ez genuen eredu ideologikoa! Eta gazteak hori ere behar zuen. Villasante urrun geratzen zen gure modernitate gogo horretatik.

*Jakine*ko arduradunak zineten, baina aldi berean ikasleak. Arantzazuko zuen nagusiek eskuak libre uzten zizkizueten *Jakine*ko lan horretan?

Nagusiak ez zeuden gure gainean, ez ziren agertu ere egiten gure bileretara. Bagenuen arduradun bat, argitaratzen genituen gauzak begiratzen zituena. Baina sekula ez zen funtsezko zentsurarik egon. Kandido Zubizarreta zen hori egiten zuena, eta kidekoa genuen.

Zuzendari zinen garaian lege arazo garrantzitsu bat izan zenuen, eta aldizkari sortu berria argitaratu ezinik izan zineten aldi batez. Zer gertatu zen?

Hasieran *ciclostilatuta* egiten genuen, moldiztegira eraman gabe, geure gisara, makina txiki batean gelatina bidezko kopia-sistema erabiliz, etxe-barnerako argitalpen pribatu gisara; baina, lehenengoz inprimategira eraman genuenean, Información y Turismoko hemengo delegatuak, Felipe Ugartek, kontuak eskatu zizkien Santutegiko nagusiei. Neuk joan behar izan nuen berarekin egotera, neuk bakarrik, fraidegai kaskamotza, kalera irteten ez nekiena. Barne kontsumorako egiten bagenuen, ez zela arazorik, baina inprimatuz gero, baimena behar genuela eta zentsuratik pasatu.

Aldi batez argitaratu ezina ekarri zizuen horrek, ezta?

1962 eta 1963 urteetan ez zen zenbakirik argitaratu. 1962an irten nintzen ni Arantzazutik, Forura irakasle joateko. 1962tik 1964ra egon nintzen Foruan. Baina nola ordura arte nik eraman nuen dena, praktikan zenbait gauzatarako zuzendari izan nintzen oraindik. Baina, noski, barruan zeudenek zeramaten benetako lana, Joxe Azurmendik eta.

Arantzazun zinela argitaratu zenuen *Euskal Aditza* liburuxka. Zenbateraino izan zen tresna aitzindari eta baliagarri?

Zenbaterainoko eragina izan zuen, ez dakit, baina bere neurrian praktikoa gertatu zela, bai. Ez da noski inondik inora gauza filologiko eta zientifikoa. Gehiago da ahalegin bat aditza jendeari nola irakats erakuts zezakeena. Izan dezakeen balio bakarra didaktikoa da, ez zientifikoa. Eliz ikas-tetxeetan euskara ikasten eta alfabetatzen ari zirenek jaso zuten hori. Bizkaian askotan gogorarazi didate horrekin ikasi zutela aditza. Gipuzkeraz eta bizkaieraz atera nuen. Ez zuen aditzaren batasuna egiteko asmoa, beste betekizun bat zuen, baina berehalako batasunerako ere lagundu zuen bere bitasunarekin, bizkaitarrei batik bat.

“

Jakinlarien bileran aldez aurretik erabaki genuen Euskaltzaindiak Baionan erabakiko zuena onartu egingo genuela gure idazlanetarako ere

1962an Forura joan zinen, baina *Jakineko* taldean jarraitzen zenuen. *Jakinen* ordezkari izan zinen, hain zuzen, Euskaltzaindiaren Baionako bilera erabakigarrian, 1964an.

”

Batuaren asmoak guztiz indartu ziren 1964an, Baionako bilera hartan. Ni *Jakineko* ordezkaria izan nintzen. Baina horren aurretik, aste pare bat lehenago-edo, jakinlarien bileran aldez aurretik erabaki genuen Baionan erabakiko zena onartu egingo genuela gure idazlanetarako ere.

Eztabaida handia izan zenuten *Jakinen* Euskaltzaindiaren erabakia onartu edo ez erabakitzeke?

Ez dut gogoratzen. Baina eztabaidak izaten genituela, bai. Bileraren batean Patxi Altuna egon zela eta ez ginela egon biok batere ados, hori ere gogoratzen dut.

Zuek hartutako bidea Euskaltzaindiak hartutako bidearekin bat zetorrela ikusteak segurtasuna emango zizuen, noski.

Guk bidea zabaldu nahi genuen, eta Euskaltzaindiak oraindik ez zuen erabat ireki bide zabalago hori. Baina garbizale zaharrei zera esan zien: «Kontuz, orain arte egiten ari zaretena gauza batzuetan ez doa zuzen, *txadon* esatearekin ez dugu ezer irabazten *eliza* baldin badaukagu». Horrek behintzat maileguetarako eskubideari bideren bat irekitzen zion.

Baionara joan zinenerako euskaltzain urgazle zinen, 1961ean izendatua. Urgazle izanik Euskaltzaindiko lanetan ezertan parte hartu zenuen?

Nik uste dut Txillardegik proposatu zuela nire izena. Tartean ere egongo zen nik Europari buruz egin nuen artikuluxka bat⁵, eta, bestetik, aditzaren liburuxka zegoen. Baina, artean, ez nenbilen Euskaltzaindiko lanetan.

Forura irakasle

Ikasketak bukatu, apaiztu, eta atzera Forura, seminario txikiko irakasle. Zer izan zen zuretzat Foruko bi urteko aldi hori?

Batek unibertsitateko edo dena delako tokiko ikasketak amaitzen ditu eta bide berri bat hasi behar du. Filosofia eta Teologia bukatuta, Forura joatea mundu berri batean sartzea zen niretzat: literaturaren eta hizkuntzaren munduan. Alfabetatze munduan esperientzia lehendik nekarren, baina literatura irakastea, hori berria nuen. Gogoz ibili nintzen. Zorte handia ere izan nuen. Ikasturte batean edo bestean oso ikasle onak izan nituen: Iñaki Beristain, Lontxo Oiarzabal, Migel Loinaz... Ikasle on horiek eman ahala jasotzen zuten, eta eman ahala egin ere bai. Ez ziren hartzaile bakarrik, baizik eta sortzaile ere bai. Egia esan behar baldin ba-

dut, nik urte pare horretan gozatu egin nuen literatura ematen. Neurri apal batean eta nire modura, hizkuntzaren edertasuna nola sor zitekeen erakusten saiatu nintzen.

Irakasle garai horretan zer leku zeukan euskarak?

Greziara eta erdal literatura ere ematen nituen, ez zen euskara bakarrik, baina euskara zen nire eginkizunik maiteena, eta bihotzik gehiena jartzen nuena. Erdaldunei ere ematen nien euskara, baina ez zuten euskara handirik ikasi. Kontu egin behar da hizkuntzen irakaskuntzarako metodologiak-eta falta genituela, eta ni bezalakoak transmisioa modu tekniko-didaktiko egokian emateko prestakuntzarik gabe geunden. Hala ere, emaitza on batzuk lortzen ziren.

Garai hartako giro politikoaren barruan, salbuespenekoa zen zure euskararen aldeko ekina seminarioan, edo orokorragoa zen?

Horrelako erakunde batean, ekintzaile eta bide berritzaile izan daitezkeenak ez dira asko izaten. Neurri batean, behar ere ez dira asko behar. 40 ikasle badituzu, horientzat lan egitea eta batek egitea, oso garrantzizkoa izan liteke. Eta izaten zen. Ez dut gogoratzen inoiz inguruan nire euskaltzaletasunari oztopo jarri zionik. Nik, ez *Jakinen* eta ez Foruan izan nuen, gogoratzen dudanez, inolako arazorik. Besterik da, oro har, giro osoan euskarari zer garrantzi ematen zitzaion. Seminarioetan garrantzizkoa latina zen! Garrantzizko hizkuntzak latina eta gartzelania ziren. Euskara bigarren mailakoa zen.

Handik urte batzuetara apaiztegiak husten hasi ziren. Foruan zeunden hartan, hori gerta zitekeela susmatzen hasteko moduko arrastorik bazen?

Inork ez zuen ikusten hori, ezta urrutitik ere! Gogoan izan urte haietantxe hasi zirela Arantzazun seminario berria egiten. Lehendik zegoena botako da gerora, eta seminario handi hura, oraindik ere beste modu batera irauten duena, orduan hasi zen egiten. Bien bitartean, eliz jendearen artean, 1968ko Maiatzaren aurretik beste iraultza bat ezagutu genuen, Kontzilioarena.

Nola jarraitzen zenuen zuk Kontzilioa?

José Luis Descalzo idazleak *La Gaceta del Norte*n idazten zituen kroniken bidez. Ziur aski Kontzilioko kronikaririk onena zen Espainian. Filosofian eta batez ere Teologian genituen zenbait arazo bizi-bizi atera ziren. Ez hori bakarrik: Elizaren barruko boterearen kontzepzio berriak zeuden. Bartzuentzat hori krisi ikaragarria izan zen, eta guretzat, gaztea-goentzat, mundu berri bat irekitzea.

Bartzelonara historia ikastera

Forutik Bartzelonara joan zinen 1974an, historia ikastera. Nola-tan historia? Nolatan Bartzelonara?

Beti izan nuen gogoia, ahal bazen behintzat, ikasketak unibertsitatean egiteko. Unibertsitate zibilean nahi nuen, gainera. Nola ordurako Euskaltzaindian sartua nengoen urgazle bezala, eta *Euskal Aditza* aterata nuen, bazirudien, kanpotik begiratuta, nire bokazioa filologia izango zela. Aukera bat egin behar eta erabaki zen filologia klasikoa egingo nuela.

Nagusiek erabaki zuten?

Neurri batean, bai. Baina gero ikusiko duzu azkenean neuk hartzen dudala erabakia. Jakin nahi nuen Espainian hizkuntza klasikoetan zein ziren unibertsitate jantzienak, aurreratuenak edo egokienak. Eta nire erreferentzietatik bi atera ziren interesgarriak: Salamanca, klasiko-klasikoa, eta Bartzelona. Baina Bartzelonan bigarren osagai bat zegoen, niretzat interesgarria: Katalunia ezagutu nahi nuen, kultura gaztelautik kanpoko testuingurua nahi nuen. Azkenik, ikasketen barruan aukera egin behar izan nuenean, Filologia utzi eta Historiari heldu nion, neure kabuz.

Unibertsitatean nolako giroa topatu zenuen?

Bizpahiru gauza azpimarra daitezke. Lehenengo eta behin, 1964-1968etako urteak bereziki errebolatuak izan ziren Bar-

tzelonako Unibertsitatean ere, ideologia eta politika berriek beren toki naturala aurkitu zuten unibertsitatean. Hamaikaxo asanblada egin genuen orduan. Oso bizia zen giroa. Hango euskal unibertsitario euskaldunekin ibiltzeko aukera ere izan nuen: gazteak, Euskal Herriaz kezkatuak, nik orduan ikusten nituen baino politikoagoak, inondik ere. Ikasle talde horretako ekimen kulturaletan hartu nuen parte, meza eta hitzaldietan esku hartuz, euskara klaseak emanaz. Gero politikan ibili den zenbait lagun han ezagutu nuen.

Jakinekin etena izan zenuen, Bartzelonan zinen bitartean?

Idatzi nuen zerbait, baina huskeria batzuk. Zentratu egin nahi izan nuen nire hango eginkizunean. Hemengo gauzak, gainera, aldatuz zihoazen bizi-bizi, eta segitzeko modurik ez zegoen barruan egon gabe. Joan Mari Torrealdaik hartuta zeukan zuzendaritza, idazleen elkarte moduko bat ere sortuta, Ermuko bilerak ere orduan egin ziren... 1964tik 1968ra bitarteko hizkuntzaren batasun prozesuan ez nintzen barruan egon.

Ikasketak bukatu orduko, historia irakasle aritu zinen Bartzelonan.

Urtebetez egon nintzen. Informala, baina irakasle, Eliza Kristauen Historia ematen.

Aukera zeneukan irakasle jarraitzeko, baina halako batean erabaki zenuen itzuli egin nahi zenuela. Zergatik?

Hori izan zen nire bizitzan ondoriorik luzeena izan duen erabakia: unibertsitateko bidea hartu partez euskal kulturara haren kanpotik itzultzea, Euskal Herrira itzuli eta hemengo kulturgintzan ibiltzea. Jarraipena izateko aukera izan nuen, baina garbi eduki nuen itzuli egin behar nuela. Modu egoista batean begiratuta ere, aurreko urteetan landutako bidea utziko nuen bestela. Gogoak eta bizitzaren ekonomiak agindu zuten.

Ez nuen zalantzarik izan. Arantzazura etorri nintzen, historia ematera. Baina ordurako beste bat ari zen historia irakasten, eta, lekuren bat egin behar eta, aurkitu zen modua

erosoa izan zen niretzat: ez neukan ikastaro osoan egunero eskolak eman beharrik, baizik eta mintegiren bat edo beste. Horrela hasita, 1978ra arte, urtero eman nituen zortzi-hamabost eguneko ikastaro bereziak, trinkoak. Disidentzia erlijiosoak arretaz begiratu izan ditut beti, eta berorien historia ematen saiatu nintzen, protestantismotik hasita.

Jakinen birsortzea

Bartzelonatik Euskal Herrira itzuli zinenean, 1970ean, zer aurkitu zenuen?

Inpaktu handiena zerak egin zidan: jendeak bere balio sozio-etikoak aldatu zituela. Jende askok onartzen zuen egoerari irtenbide bat bilatu behar zitzaiola egin behar zena egin ez. Biolentziaren arazoa zegoen, bete-betean. Kontu egin behar da lehenengo hilketa 1968koa dugula. Horrek berak dakar salbuespen egoera, jendea asko sufritzen ari da, dilema baten aurrean dago. Urte horietan gauza horiekiko jende askoren sentiera aldatu da. Ez dut uste aldaketa hori Euskal Herrikoa bakarrik izan zenik, baina beharbada berezi-kiago hemengoa. Geroxeago, Carrero Blancorena etorri zenean [1973ko abenduaren 20an], Espainiaren %51 horrekin ados egon zen, baina mentalitate-aldaketa aurreko urte haietatik zetorren, gurean behintzat. Hori da aurkitu nuena.

Eta kulturaren munduan?

1960aren inguruan modu xumean hasitako errealitateak, ikastoletan, egunkarietan, irratietan ikusitako errealitate hark, beste garapen eta indar bat hartu zuen. Euskal kulturak atzetik zuen gizarte bat, kulturgintzarako prest eta gogoz. Ikustekoa izango litzateke, adibidez, *Jakinen* harpidetzek nola egin zuten gora urte horietan. Ni joan nintzenean 300-400 harpidedun bazituen, hori biderkatu egin zen beste halako bitan edo hirutan.

Alde horretatik, gizartea bera aldatu zen, eta *Jakinen* produktua ere Joan Mari Torrealdaik oso aldatu zuen; berari

esker, eta inguruan izan zuen taldeari esker, Karlos Santamaria, Rikardo Arregi eta abar. 1969an hasi zen argitaratzen Lur editoriala, baina horren aurretik gazteak jada, eta ez bakarrik seminarioetakoak, baita gazte *paisanoak* ere, kultura egiteko bildu ziren, eta lehenengo pauso batzuk behintzat *Jakinen* bertan eman zituzten, Joan Marirekin. Hori aldakuntza handia zen.

Eta beste aldakuntza, geure etxeari begira, [Manuel] Fraga Iribarnek debekatu egin zuela aldizkaria 1969an, eta debekuaren aurkako gora-deiak 1970eko ekainean agortu ziren.

Beraz, baimenik gabe eta zuzendaririk gabe zen aldizkaria, To-realdai kanpoan zenez.

1970eko udazkenean arazo horri aurre egiteko talde txiki bat sortu zuten frantziskotarrek eta, momentu horretan libreena ni nintzenez, eta lehendik *Jakinen* egona, niri suertatu zitzaidan zuzendari izatea. Debekuaren historia idatzita dago⁶, ez dugu hemen errepikatuko.

Zu Bartzelonatik iritsi zinenean, *jakinlarien* talderik bazen Arantzazun?

Ez zegoen talderik. Gauzak likidaturik zeuden. 1968tik berehala, seminarioetan krisi handi bat etorri zen. Horrekin ez zegoen kontatzerik. Orduan, Bartzelonako ikasleekin egindako harreman horiekin jarraitu nuen, eta saiatu ginen beste unibertsitateetan zeuden ikasle euskaltzaleekin ere harremanak izaten. Urte pare batean Arantzazun bildu ziren unibertsitatean zebiltzan gazte euskaltzaleak: hitzaldi batzuk eman, elkarrizketa batzuk egin eta horrelakoetarako. Beti maila kulturaleran. Gerora konturatu naiz ziur aski han zeuden batzuk politikan ere sartuta zebiltzala, orduan legez kontrakoan noski. Nik neure rola nuen, kulturarena, eta haiekiko harremanetan kulturarena laguntzen nuen. Alde horretatik, seminarioetako *jakinlarien* zera hura ordezkatzeko modua ez zen egon, baina halako zerbait eratzen saiatu nintzen. Horrela hasi ginen.

Nola asmatu zenuten *Jakin* berrabiatzen?

Lankideak sakabanatuta ageri ziren, baina heldutasun hobe zuten: *Jakineko* jendea hamar urte zaharragoa zen, helduagoa, eta batzuk, hurbileneko batzuk, Europako unibertsitateetan zebiltzan. Jende horrekin konta nezakeen lanak egiteko, informazio eguneratua biltzeko eta kalitateko informazioa edukitzeko. Horietaz baliatu nintzen neurri handi batean gauzak aurrera ateratzeko.

Zeinek osatu zenuten talde sakabanatu hura?

1970-1972etan nire egitekoa batez ere frantziskotar idazle-talde berria biltzea izan zen, bertako kide izan zitezkeekin hitz egin eta nagusiekin ere kontaktuz. Paulo Agirrebaltzategi Erroman zegoen, Joxe Azurmendi Alemanian, Joan Mari Torrealdai Okzitaniako Tolosan edo Parisen, Manolo Pagola Erroman, eta ni bakarrik nengoen, Tolosan. Nire ondoan beti izan nituen Arantzazuko gazte batzuk (Jose Antonio Aduriz, Juan Joxe Iturriotz, Karmelo Ajuria, eta abar), eta bulego bat eramán zuten handik. Gutun bidez izaten genuen elkarren berri, oraingo posta elektronikorik gabe. Horrek bere emaitza eman zuen, eta etxe jakinen batean elkartzeko prest geundenean, frantziskotarren Probintziako Biltzar Nagusiari aurkeztu genion idazle-etxe baterako proposamena, Tolosan izan zitekeena. Biltzar horrek 1972an onartu zuen asmoa: *Jakin* talde profesional bat bildu zen orduan Tolosan. Libururen bat edo beste argitaratzea baino garrantzizkoagoa izan zen erabaki hori.

“
Jakin talde profesional bat bildu zen 1972an Tolosan

”

Aldizkaria argitaratzeko debekuari nola egin zenioten aurre?

Aldizkariaren orde z lankidetzaz liburuak atera genituen, hainbat lagunek gai baten inguruan egindako idazlanak batura, *Jakin Sortan*. Eta bestetik, liburu solteak, autore bakarra zutenak, *Jakin Liburu Sortan*. Bi horietatik maiteena lankidetzan egindako saila dut.

Aldizkariaren ordez liburuak ateratze hori lehendik zetorren edo zeuk asmatutako irtenbidea izan zen?

Debekuaren ondoren, Joan Mari Torrealdaik hasi zuen lankidetzako liburuena, Salvatore Mitxelena eta Iparraldeari eskainitako argitalpenekin, eta horren aurretik ere *Euro-pa* eta *Filosofiaren kondairari* eskainitako bi argitalpen bazeuden, 1965ean argitaratuak. Zera gertatzen zen, ordea: ni kanpotik itzuli nintzenean errealitate berri batekin aurkitu nintzela. Argitaletxe berriak eta gazteak sortu ziren: bate-tik, Mensajerorekin lanean jardun zuten Etor edo Gero, eta bestetik, Lur (hasteko, Jakin Taldean Rikardo Arregik eta proposatu zutena, eta gero bere bidetik garatuz joan zena). Belaunaldi berri bat sartu zen eta beste molde bateko lanak egin ziren. Lurren bildumak-eta oihartzun sozial garrantzi-tua izan zuten. Itzulinguru horretan, *Jakin Sortak Jakini* bere lankidetzaz ezaugarriak gordetzen lagundu zion.

Formula horrekin ez zenuten arazorik izan zentsurarekin?

Ez dut gogoan arazorik izan zenik. Bakarrik gogoratzen dut hasiera hartan Madrileran joan behar izan nuela Información y Turismo Ministeriora, debekua kentzeko bideren bat aurkitzea posible ote zen begiratzeko. Bi laguntzaile izan nituen. Bata zen Karlos Santamaria. Santamariak harreman onak zituen Luis Maria Lojendioarekin. Luis Maria Lojendio hori Jose Maria Lojendio euskaltzainburu (1964-1966) izandakoaren eta Juan Pablo Lojendio diplomatikoaren anaia zen, Madrilen Eskola Diplomatikoko zuzendari izana. Une hartan, ordurako beneditar egina baitzen, Valle de los Caídosko abadea zen Luis Maria Lojendio. Noski, sarrera onak zituen ministerioetan. Orduan, horrekin egon nintzen, elkarrekin bazkaldu genuen, berak atea ireki zituen eta joan nintzen Información y Turismoko aholkulari erlijiosoak zen Santos Begiristainengana, Obanosko apaiz nafarra berori. Noski, erregimeneko gizona. Joan nintzen, esplikatu nion eta berehala ikusi nuen ez zegoela zer eginik. Ez zuen ikusten euskarak zertarako behar zuten Filosofiarik...

Garai hartan egokitu zitzaizun, 1973-1974 urteetan, *Anaitasuna* aldizkariaren zuzendaritza ere eramatea. Nolatan?

Neureak nituenaz gain, bilatu gabeko saltsa ezberdinetan ibiltzea suertatu zait bizitzan. Ingurutik eskatu zaidanari erantzun behar izan diot. *Anaitasuna* gure eskuetara etorri egin zen, geu bila ibili gabe. Egoera ekonomiko larrian zegoen hamabostekaria, eta barruan eztabaida ideologiko eta politikoa bizi-bizi. Hurbilekoenak geu ginelako-edo, birmoldaketan laguntzeko eskatu ziguten, eta horrela sartu nintzen *Anaitasunan*.

Arazo politikoa edo ekonomikoa konpontzeko?

Ekonomikoa... eta bestea ere bai. Gidaritza bat behar zuten aldizkariaren proiektuari bideragarritasuna emateko. Sartu nintzenean, 11 puntuko programa bat mahai gainean jarri nien, erantzunez joateko. Adostasunik baldin bazegoen, hartuko genuela, alegia, aldizkariaren ardura. Proposamena ia aho batez onartu zen. Eta hortik aurrera egin genuen kontseilu ekonomiko bat. Hor egon ziren Xabier Agirre, gero Osasun Sailburu izan zena Eusko Jaurlaritzan, Joxe Mari Makua, Bizkaiko diputatu nagusi izango zena, Xabier Gereño idazlea... Dozena erdi bat lagun, parte ekonomikorako. Eta aldizkariaren zuzendaritza neuk hartu behar izan nuen, erredakzio-taldea ere birmoldatuta.

Krisia bideratzen asmatu zenuten?

Aldizkariaren irakurle goa gogoan nuela aritu nintzen. Ez nintzen nire predikuak egitera joan. Alde horretatik, enpresak zer nahi zuen, hura ematen aritu nintzen. Ez nik uste nuenaren kontra, baina besteek pentsa zezaketaren alde. Arazo horiek nik uste dut kazetari guztiek dituztela, beti izan dituztela, eta nik ere izan nituen orduan.

Bartzelonatik itzuli berritan, nola aurkitu zenuen hizkuntzaren estandarizazioaren auzia? Une erabakigarriak pasatuta zeuden ordurako, baina eztabaida bizi-bizi zegoen.

Oinarrizko proiektu bat eginda aurkitu nuen etorri nintzeanean, idazle eta Euskaltzaindiari esker. Gure hasiera apal hartatik, sei urteko tarte horretan, gauzak asko mugitu ziren. Ez zegoen esaterik seminarioetako gazteen kontua zenik. Herri-tar laikoak bete-betea zebiltzan, eta sendo zebiltzan, euskara batuaren arazoarekin. Sozialki, jende gazte berria zegoen, formulazio berriekin eta helduagoekin. Hona etortzean, *Jakinen* lerro horri berari eustea izan zen nire rola.

“

Baina giroa gaiztotua zegoen. Zuk zuzenean parte hartu zenuen Arantzazuko 1968ko bileraren ondoko urteetako eztabaida liskartsu hartan?

Batuari dagokionez, herrietako hitzaldien bidez lagundu nahi izan nuen hizkera estandarraren aldeko ahalegina

Bi gauza ditu 1970etik 1975erako bitarte horrek. Batetik, arlo ideologikoa: marxismoa bai edo marxismoa ez; eskoletan erlijioa bai edo erlijioa ez... Horrek tirabira latzak sortu zituen. Eta hor tartean zegoen: batua bai eta batua ez. Eztabaida ideologikoari buruz hor daude argitara eman genituen lanak, betiere nahikoa kritikoak kolore ezberdinetako dogmatikoekin. Batuari dagokionez, herrietako hitzaldien bidez lagundu nahi izan nuen hizkera estandarraren aldeko ahalegina.

”

Zer moduzko giroan joan zen hori dena?

Apaiza eta fraide izanik batuaren alde egotea, sinestun eta ateoak nahasita bereizi gabe, errakuntza handia zen gure euskal mundu txikian... Eskema hori hautsi egiten nuen *Jakinen*. Jakina, Arantzazuko historian eta *Jakinen* historian eskema horrek ez zuen funtzionatzen. Gogoan dut inoiz kanpaina pertsonal txikiren bat ere gertatu zitzaidalda, nire kontra: inprimaki batzuk atera zituzten, marxista omen nintzela esanez. Jaioterrian bota zituzten. Familiarentzako abisua.

Eztabaidan zuzenean parte hartzeak ekarri zizun hainbat jenderetikiko etenik? Santi Onaindia, Lino Akesolo eta beste hainbat elizgizon beste aldean zeuden.

Adibide horiek entzunda, esango dizut Santi Onaindiarekin beti harreman normala izan nuela. Egia esan, ez zen erraza Santi Onaindiarekin haserretzea. Baina nola harreman handirik ere ez zen egon, etenik ere ez zen izan. Gehiago zen errealitate sozial bat, pertsonala baino gehiago. Bakoitza zegoen bere lekuan. Nik nire arrazoiak emango nituen eta kito.

Arazoa zen jende guztiak ikusten zuela gizartean elementu ideologikoez pisu handia hartu zutela, oso aldakorra agertzen ari zen gizarte batean. Eta borroka ideologiko hori, nahi edo ez nahi, hor zegoela. Zuk parte hartu edo ez hartu. Horrek harrapatzen zintuen beti, edozein tokitan zeundela. Azkenean, gu hizkuntzaren lanean genbiltzanok, eguneroko borroka gordin horretan ez geunden. Behintzat ez hain bete-betean.

Euskaltzaindiaren aditz batuaren batzordean parte hartu zenuen. 1972an finkatu zenuten eredu. Zure irizpideek eraginik izan zuten?

Batzordean gehienek uste zutenarekin nengoen ni, bere osoan behintzat. Inoiz galtzaile atera nintzen. Adibidez, ni ez nintzen *diezaiozun* eta horrelakoen aldekoa; *dezaiozun* esatearekin nahikoa genuela uste nuen, eta urruti samar gindoazela hortik. Orokorrean, onartua dagoen aditz sistema defendatu nuen. Ez nuen lan handirik egin. Nekientxo esan besterik ez.

Seminarioetako krisia aipatu duzu lehen. Zuk zeuk nola bizi izan zenuen seminarioen hustea, gizartearen sekularizazioa?

Ni bizitzan ez naiz izan tragedia handiko gizona. Nire adinkideek edo ni baino gaztixeago zirenek dolore eta samin handiagoarekin bizi izan zuten aldakuntza hori guztia. Niretzat, Kontzilioa askatzailea izan zen eta nengoen tokian neure askatasuna aurkitzeko modua izan nuen. Beraz, nik ez nuen sufritu arrazoi ideologiko, erlijioso edo sozialengatik antsia larririk. Lagun batzuek bizi izan zuten. Gainera,

hori gertatu zenean, ni ez nengoen hemen. Ni han nengoen. Distantziatik jakin nuen zer ari zen gertatzen. Aldakuntza-ren prozesu ideologiko, sozial edo instituzionala nire gisara eta nire erritmora eraman ditut. Kontzilioarekin oso aska-tua sentitu nintzen. Geroztik, nire bidea egin dut. Baina beste asunto bat da hori.

UZEIren sortzaile

Francoren heriotzak non eta zertan harrapatu zintuen?

Ezin dizut erantzun. Francoren heriotzak non harrapatu ninduen ez dakit. Francoren heriotzaren aurreko hilabeteak ikaragarri gogorrak izan ziren. Oso gogorrak. Antonio Año-veros gotzainaren homilia⁷ zegoen tartean, Eliza-Gober-nuen arteko krisi-une hura sortu zuena. Hurrengo urtean, 1975eko irailean, Txikiren eta Otaegiren heriotzak. Geure etxean, taldeko bat preso eraman zuten, sermoi batengatik: Manolo Pagola. Hilabete edo gehiago egon zen preso. Giro gogorra, oso gogorra.

Txikikeria bat nahikoa zen gauzak aldrebesteko. Gogoan dut *Anaitasunan* argitaratutako artikulua bat zela-eta auzite-gietara eraman ninduela Bizkaiko Información y Turismo-mo ordezkariak, Parisko Plataforma Demokratikoak eginda-ko agiri bat atera genuelako.

Nola bizi izan zenuten *Jakinen* aukera berrien aro hura?

Berrikuntzak alde guztietatik zetozen. Giroa oso berezia zen, dena estu baina itxaropenez betea, ahuleziaz eta inda-rrerz betea. Lehengo sistematik zetozen gizarteko eragile so-zialak zalantzaz beteta zeuden, ez zekiten zer gertatuko zen. Eta oposiziotik zetorren jendeak aukera berri bat izango zuela uste zuen.

Jakinen beste fase bat hasi zen. 1975eko azaroan Franco hil eta gu 1977ko urtarrilean hasi ginen aldizkaria berriro kale-ratzen, Joan Mari Torrealdei ere hemen genuen eta berak hartu zuen zuzendaritza. Berehala heldu genion UZEIko

proiektuari. Aurreko hamar-hamabost urteetako euskalgingtzak agerian utzi zuen hizkuntza-tresna berrien premia. Terminologiaren beharra ez zen gure burutazio hutsa.

Orduan, *Natur Zientziak* hiztegi txikia egitea erabaki zen *Jakinen* bertan. 1976an atera zen berori, aurreko bi urteetan-edo landuta. Ez genuen guk bakarrik egin. Teologia edo filosofia ikasita geunden, natur zientzietatik deus gutxi. Jesus Altuna eta Aranzadiko taldearengana jo genuen. Elkarrekin lan egin genuen, ikusi zen zer lan zaila zen, eta ikusi zen ezinezkoa zela hori ordura arte bezala eramatea, nahitaezkoa zela horretarako erakunderen bat edo elkarteren bat sortzea. Hortik sortu zen UZEI (Unibertsitate Zerbitzuetarako Euskal Ikastetxea), lantalde berezituak bildu eta terminologiak finkatzen lagun zezan.

Azaldu ezazu zergatik sortu zenuten UZEI eta nola bideratu zenuten sorrera.

Jakinen egitekoa, eta beste askorena, beti izan zen hizkuntzaren maila kulturala gora bultzatzea, bai hizkuntzaren baitatik, eta bai hizkuntza horrek zuen gizartetik, hiztunen aldetik. Hizkuntza trebatzearen arazo horretan, garbi ikusi genuen terminologiaren garrantzia. Ez geneukan teoria handirik. Geneukan eskarmentu txarrak eraman gintuen horretara. Uste genuen hori ezin zela konpondu banakako eta bakarkako lanekin, hain zuzen ere, terminologiaren xede nagusietako bat hiztegi batasuna delako. Zientzia bati buruz hizkuntza bera eduki behar da, zientzia hori egin nahi baldin bada. Orduan, terminologia batasun batean egitea nahitaezkoa da. Eta hori erakunderen batek egin behar du.

Gu orain baino gazteagoak ginen, presa pixka bat ere bagenuen, bagenekien zer nahi genuen, eta erabaki genuen proiektu txiki bat egitea. Horren dimentsio politikoa ez genuen gehiegi pentsatu, nik dakidala behintzat. Bazuen, noski. Esa-

“

Hizkuntza trebatzearen arazo horretan, garbi ikusi genuen terminologiaren garrantzia

”

ten baldin baguenen batasun batean egin behar zela, horrek esan nahi zuen gizarte osoari begira egingo zela; beraz, bazuen dimentsio politikoa, eta izan zezakeen instituzionala ere. Guk denbora batez egiteko asmoa genuen, eta gero egingdako lan hori edo sortutako errealitate hori eraman behar bazen beste nonbaitera, ez zen gure arazoa, egingo genuen. Ez gindoazen teorian guztiz egonkorra izango zen zerbait sortzera, baizik eta denon artean irtenbide egokiagoa aurkitzen ez genuen bitarteko lan bat, urte batzuetan egitekoa.

Nolanahi ere, abiaraztea erabaki genuen, eta hiru gauza behar ziren: proiektu bat, hori finantzatzeko zuten ongileak, eta proiektuan lan egingo zuten lankideak.

Proiektua zuk idatzi zenuen?

Bai, oro har nik egin nuen, baina gure artean eztabaidatu genuen, ñabardurak egin... Eta aurkezpena egiteko txostena prestatu.

Finantzabideak lortzeko arazo handiak izan zenituzten?

Bai. 1977ko udaberrian proiektu xume bat egin genuen. Gaur irakurtzen duzu eta lotsa ematen dizu. Ez dago terminologiari buruzko teorizaziorik. Esaten dugu: hau behar da eta hau egin behar dugu. Orduan, aukera bat izan genuen oso berezia. Joxe Mari Ormaetxea, Lan Kide Aurrezki Kutxako⁸ zuzendaria, prest egon zen gure proiektua aurkezteko Arrasaten bost finantza erakundetako zuzendariak egingo zuten bilera, beren gauzak tratatu ondoren. Guk prestatu genuen dosierra, eman genion Ormaetxeari, Ormaetxeak eman zion liburu forma, eta halaxe aurkeztu zuen.

Bost erakunde zeuden bilera hartan: Banco Guipuzcoano, Lan Kide Aurrezkoa, Kutxa Probintziala, Kutxa Munizipala eta Bankoa. Lan Kide Aurrezkoa guztiz sartu zen. Batez ere berari zor zaio UZEI. Bilera hori egin bazen 1977ko ekainaren 20an edo 25ean, abuztuaren leian nik bulegoa neukan, [Donostiako] Avenidan beraiek zeukaten bulegoan. Hortik hasi nintzen harremanetan, ikusteko zer jenderekin egin zi-

tekeen lan. Handik pixka batera, Gabonetarako, Alde Zaharrean, gaur egun Bilintx dagoen tokian, bulego bat izan genuen: alde batean sukurtsala zegoen, eta beste aldean gure bulegoa. UZEI sei urte egon zen hor, harik eta oraingo egoitzara pasatu zen arte. Hilabete haietako lanak dira, besteak beste, Joan Mari Torrealdairen *Euskal idazleak*, gaur eta Joxe Azurmendiren *El hombre cooperativo*, biak ere Lan Kide Aurrezkiarentzat eginak.

Beste kutxek ere lagundu zuten?

Bai, baina nahiko modu sinbolikoan. Guipuzcoano ez dut uste sekula sartu zenik, baina beste hirurak bai. Eta [Gipuzkoako] Kutxak luzaro iraun du laguntzen. Ondoren pasatu behar izan genuen kooperatiben mundura, eta gero noski erakunde publikoetara, diputazioetara... Gipuzkoako eta Bizkaiko Aldundiek nahiko sendo erantzun zuten.

Beraz, proiektua zeneukaten eta finantzabideak handik eta hemendik lortu zenituzten. Eta jendea?

Jendearen erantzuna zabala izan zen. Harritzeko modukoa. Jakiteari buruz euskaraz idatz zezaketenak berehala etorri ziren proiektura. Unibertsitateetako fakultateetatik ere bai.

Zenbat jende mugitu zen?

Ez duzu sinetsiko. Oso denbora gutxian, bizpahiru urtetan, laurehun eta gehiago firma egon ziren gure lanetan. Hor kapital izugarria zegoen, baina bideratu nahi izan ez zena. Posible izan zitekeen benetako euskarazko kulturgintza espezializatuaren eskola bat sortzea, asko lagunduko zuena unibertsitateko euskalgintza prozesuan. Hori zen UZEIko oinarritzko ideietako bat. Baina gauzak gaiztotu zirenean, eztabaida bat egon zelako, bidea moztu zitzaion horri.

Hitz egin dezagun polemika hartaz. Koldo Mitxelena UZEIri buruzko oso artikulua kritikoa argitaratu zuen 1981ean, *Muga* aldizkarian: «Nuestra irresistible ascensión de la poesía a la ciencia». Abenduan argitaratu zuen eta, hurrengo hilabeteetan, polemika ikaragarria izan zen. Zer izan zen eztabaida haren funtsa?

Nik gaizki ulertu ez banuen, Mitxelenaren jarrera zen terminologiaren hau ez zuela UZEIk bideratu behar, baizik eta unibertsitateak, edo erakunde publikoek zuzenean egin behar zutela. Horregatik, asmo honetan guk sekula ez genuen eduki Mitxelenaren oniritzirik. Guk, alderantziz, erakundeztapen publikoa etor zedin arte denbora irabazi eta indarrak bildu nahi genituen, betiere euskalgintza-munduan zegoenetik hasita. Hor zegoen arazoa.

Arazo terminologikoaz ari naiz, baina baita horrek zekarren arazo politiko-instituzionalaz ere. Eztabaida-uholdearen ondoren, Joxe Azurmendiren ondorio politikoa zuzena izan zela uste dut⁹: «Jaurlaritzaren teilatuan dago pilota, ikus dezala zer egin behar duen». Nik orain, ñabardura bat emango nioke horri: hizkuntzaren zera hauetarako EAetik haragoko adostasun politiko-instituzionalak ere behar dira, Nafarroa hor baitago eta Iparraldea ere bai. Urruti ikusten zen horrelako baterakotasunik, administrazioak lurraldea banatuz egiten baitira.

Azken batean, garai hura bizi izan ez zuen irakurlearentzako oso simple esplikatuta, Koldo Mitxelenak argudiatzen zuen UZEI behar besteko oinarririk eta kalitaterik gabe ari zela terminologia zehazte lanean, ezta?

Mitxelenak hori kritikatzeko zuen, batzuetan arrazoiarekin, beste batzuetan beharbada arrazoirik gabe (Alfontso Irigoienek esan zuen horretaz zerbait). Mitxelena filologo bikainak hitz egin zuen, eta politikoak, ez beharbada terminologoak. Gure iritzien artean zegoen gure euskalgintzako berezilari adituek heldu behar ziotela norberaren eremuko terminogintzari, eta horretarako ahalik eta informazio lexikal onena eskuetan izan. Logika onean, hiztegi historiko orokorra presatatu behar zen lehenik, baina, orain dakigunez, *Orotariko Euskal Hiztegia* argitaratzeko ia 25 urte behar izan dira (1987-2005), lan erraldoia eginda gero. Horren eta atzerapen larriagoen beldur ginen gu, eta jendea lanera deitzeari ekin genion, eta lantegia eratu zen terminogintzarako. Gaur Eusko

Jaurlaritzak eskuetan duen *Euskalterm* orduko lanen eta geroko hobekuntzen emaitza da, aitortuta dagoen bezala.

Polemika hark eragin kaltegarriak izan zuen UZEIrentzako?

Bat, oso larria. Euskal eta euskarazko komunitate zientifikoari bere euskaltasun horretan gorputz bat emateko sortzen ari ginena egitea eragotzi zigun. Hau da, ondo neurtutako erabaki instituzionalek terminologiara bakarrik mugatu gintuzten. Oso garrantzizko egitekoa, baina bakarra. Eta beste alde hori, beste alde sozial hori, ez du landu. Pixkanaka, meritu handiarekin, euskal irakasleak saiatu dira zulo hori betetzen, unibertsitateak, bere ibileran, eskaini dizkien aukerez baliaturik.

Denboraren perspektibarekin, nola baloratzen duzu zuzendari izan zinen garai haietan UZEIk egin zuen lana?

Garaiz planteatu zen terminologiaren arazoa. Uste dut arazo honetan kasik hamarkada bat irabazi zela UZEI garai hartan sortu zelako. Jakina, UZEIk bakarrik egindako lanak ez dira horiek, gure lankideek eta horretan dabilen jendeak elkartuta egin dutena baizik. Egunero-egunero dozena bat lagun goizeko zortzietatik bazkalondoko hirurak arte lanean egotea eta horretantxe egotea, horrek produktibitate bat ekarri du.

Ikusi besterik ez dago zer liburu zerrenda atara zen. Ez da terminologia bakarrik. Artikulu eginak ere egiten ziren; terminoak, artikuluetan frogatuta. Lan handia egin zen lehen urte haietan. Gero lan hura hobetu egin da, eta beste ziurtasun batzuk ekarri ditu.

“

Ondo neurtutako erabaki instituzionalek terminologiara bakarrik mugatu zuten UZEI

”

Zuzendaritza 1982an utzi zenuen, baina 1988ra arte iraun zenuen UZEIn lanean.

Bai, nik bost urte egin nituen zuzendari, eta beste bost urte gelditu nintzen lanean bertan, zuzendaritza utzita. Neure kabuz utzita.

Polemika horren ondorio izan zen zuk zuzendaritza uztea?

Ez. Oro har, ez. Ez dut esaten polemika horrek pisuren bat edukiko ez zuenik. Izan ere, bestalde, sustatu ditudan ekimenetan beti berdintsu jokatu dut: asmoa zutik jarri, abiarazi, segurtasun egoera bat bermatu, eta indar berriei utzi segida ematen, eta neu ekimen berrietara pasatu. UZEIn ere hori egin nuen.

UZEIn zuk zuzenean egindako lanen artean dago *Mendez mende* proiektua, historiari buruzko testugintza lana.

Batxilergorako testu falta handia zegoen, eta erabaki genuen zerbait egin behar zela UZEIko Historia sailean. Historia orokorra, euskaraz, orduko programetara egokitua. Gertatzen da gero programa zaharkitua gelditu zela, eta liburu bera ere bai. Hori da nire porrot handienetako bat.

Zuk zuzenean idatzia da?

Ez. Institutuetan-eta lanean ari ziren katedratikoak eta irakasleak bildu genituen. Horiek egin zituzten lanak eta nik ere bai. Gero, goitik behera, haiek ekarritako materialak berregin eta osatu nituen, dokumentazio berria erantsi, irudiak bilatu... Uste dut lan ona egin zela. Baina handitxo gertatu zen. Batetik, neurri batean garaiz kanpo iritsi zen. Eta bestetik, probetxu ona ateratzeko, irakasleari eskola aurretik prestaketa-lana eskatzen zion liburuak. Ezin zen joan eskolara inprobisatuz. Liburu horretako lanaz baliaturik, Internet bidez eskaini liteke gaur hango langairik franko, balizkoak baitira orain ere, beste gisa batean banatuta.

Hizkuntzaren historia sozialari begira

UZEIren garaian UEUn ere ibili zinen, Historia sailean. Han zer lan egin zenuen?

Koordinazio lana, irakasle lankidetzeta, 1978 eta 1980 artean. Erabaki genuen UZEIko langileon orduetatik parte bat UEUrako emango genuela, helburu berberak genituelako.

Euskaltzaindiaren *Euskararen Liburu Zurian*¹⁰ ere parte hartu zenuen Jakin Taldekook, garai bertsuan. Zer lan egokitu zitzaizun zuri?

Bai, Jakinetik hiru lagunek parte hartu genuen: Manolo Pagola (zer da hizkuntza?), Paulo Agirrebaltzategi (zein leku izaten du hizkuntzak kulturetan?) eta hirurok (zein leku du politikak hizkuntzen bizitzan?). Liburuko lehen hiru kapituluak ziren horiek. Baiezkoa emateko baldintza bat jarri genuen: Koldo Mitxelena ikus zezala, behintzat, parte linguistikoa (Manolok batez ere Edward Sapir-en eskolatik idatzi zuena). Nik alde politikoari heldu behar izan nion, baina ez nintzen ez politologo eta ez filologo: zer egin? Historia politikoari heldu nion, eta atera berria zen bibliografia frantsesaz (Jean Louis Calvet, Michel de Certeau, eta abar), Errenazimentuko estatu-nazioen eta kolonialismoaren historia politiko-linguistikoaz (Amerika, Aljeria) baliatu nintzen nire mezua adierazteko. Idazlan hark eta orduan jakin eta eskuratutako informazioak eragin zuzena izan dute nire geroko ikerlan jarraituan.

Zuk zuzendutako beste proiektu bat *Euskal Herria* proiektua izan zen¹¹. *Mendez mende porrota izan zen bezala, Euskal Herria* arrakasta?

Lan Kide Aurrezkiaren 25 urteen karietara, Euskal Herriaz albistegi eguneratua biltzeko asmoz egin zen argitalpena, eta bi urteko lana eman zidan neuri, egitasmoa definitu, lankideak bildu (ehundik gora), nireak idatzi, lankideen idazlanei azken ukitua eman eta kaleratzeko. Lan Kide Aurrezkian erabakigarria izan zen Xabier Irastortza eta Luis Iriondoren gogo eta produkzio-zuzendaritza. Testu-sorkuntza eramatean, bi esku on izan nituen ondoan, Mila eta Pili Larrearenak. Banakuntza handia izan zuen, 12.000 alekoa. Orduan idatzitako batzuk lan bakarrak dira, gaur egun ere indarrean daudenak.

Denboran gero etorri ziren euskal instituzioekin elkarlanean egingdako hainbat lan. Eusko Jaurlaritzak eskatuta, esate baterako,

Euskal Hitz erakusketa antolatu zenuen, Mari Karmen Garmendia Hizkuntz Politikarako arduradun zen garaian.

Hizkuntzaren alde sozio-historikoari begira egin dudan lanaren beste aurpegi bat da hori, dibulgazioarena.

II. Euskal Mundu Biltzarraren estreinaldikoan [Donostia, 1987] aurkeztu zen *Euskal Hitz*, Euskararen Erakusketa Orokorra. Berez, bi aldiz handiagoa pentsatu nuen, baina eman genuen horretara mugatu behar izan nuen edukia. Balio izan zuen, alde batetik, lehen informazioak emateko, eta bestetik, hizkuntzak duen ikonografia bat eskaintzeko. Bi urtez ibili zen Euskal Herri osoan, herriz herri. Nik joan behar izaten nuenean, estreinaldi bat egiten zenean-eta, niretzat gozamina zen esplikatzeari zenbait gauza: hemen daukazue Axularren edizioa, hemen Leizarragaren edizio bat, begira Larramendiren gramatika... Euskarari aurpegi historikoa eman nahi izan genion.

“

Nahiko jarraian, *Euskara Denona* erakusketa gidatu zenuen, Nafarroako Gobernuak eskatuta. *Euskal Hitz*en ondorioa zen nolabait, ezta?

Oraindik euskararen historia soziala hastapenetan dago, eta denbora kostatuko zaigu egitea

”

Bai. Aurrena, Jaurlaritza eta Nafarroako hizkuntza politikaren arduradunek *Euskal Hitz* berri eraman zuten hara. Berehala ikusi zen bertakoaz berezikiago hitz egitea komeni zela. Horregatik, ondoren bi erakusketa egin genituen Nafarroaz: *Euskara Denona* (1989-1990) eta *Euskararen iraupena Nafarroako gaztekeran* (1991), bakoitzak gero argitalpen bana izan zuen. Azpimarra daiteke, gainera, bi gobernuen arteko argitalpen partekatuak egin ahal izan zirela: Estebe Petrizan eta Jose Luis Mendozaren garaiak ziren haiek. Testu arriskatuak ziren argitalpen haietakoak.

Zergatik arriskatuak?

Seriotan egin gabe dagoen historia bat idaztea, oso zaila da. Oraindik euskararen historia soziala hastapenetan da-

go, eta denbora kostatuko zaigu egitea. Beraz, ezin duzu zuk *Euskal Hitz* egin? Hori ere gezurra da. Dakigunaren berri eman behar da. Jakin behar da noraino dakigun zerbait, eta nondik harago ez dakigun. Baina hori neurtzea ez da beti erraza.

***Bidegileak* bildumaren lehen arduradun izan zinen. Zure burutazioa izan zen?**

Ez dizut esango nire burutazioa izan zenik, Mari Karmen Garmendiak eta bere taldeak hartu zuten horretarako erabakia. Ez zen alferrik izan: dagoeneko, euskaltzale eragileen dozenaka biografia atera ditu bildumak. Une hartan denok lan berean genbiltzan, eta logika berean joan zen hori. *Euskal Hitz*en barruan, koadernotxo batzuk atera genituen lehenengo, bildumakoak izan gabe. *Bidegileak* horren segida bezala da.

Aldaketa garaia *Jakinen*

1989 *Jakinen* aldaketa urtea izan zen: taldekideen sekularizazioa eta Jakinkizunak enpresaren sorrera, dena batera etorri zen.

Bai. Jakina, ez dator dena batera kasualitatez. Gure pentsamendu sozial eta kulturalen, *Jakin* ez da izan sekula ordena erlijioso batentzat edo Elizarentzat egindako lana, bai zik eta Euskal Herriarentzat egin nahi izan dugun lana, Euskal Herri hori maite eta berarekin arduratuak sentitu garelako. Hori garbi egon da. Hasieratik horrela izan da eta beti horrela izan da. Bai praktikan, bai norberaren kontzientzian. Horrek ez du esan nahi guztiok, azkenaldian ibili ginen bospasei lagunok, hori modu berean bizi izan dugunik. Hori ere ez. Hor egon garenok oso ezberdinak gara izaeraz, eta neurri handi batean baita kultur kezkaz ere, eta prestakuntzaz. Ez gara egon espazio sozial berdinetan, ezta alor kultural berdinetan ere. Joeraz eta hautapenez, bakoitzak bere bidea egin du, eta elkarren osagarri izan gara neurri handi batean. Gero, zorte handia izan dugu, elkarrekin lan

egiteko gaitasun hori izan dugu, zeren eta orokorrean taldeak desegin egiten dira, eta gurean gauzak aldatu egin dira, baina ez desegin.

Aldaketa 1989 eta 1990ean gertatu zen, erabaki pertsonalak direla medio. Joan Marik fraidetza utzi zuen, Joxek ere bai, eta nik geroxeago.

Zuk zer urtetan?

1990ean. Erabaki pertsonal horien ondorioz, *jakindarrok* eta frantziskotarrek beste formula juridiko baten barruan lan egitea erabaki genuen. Azken urteetan, lehenago Elizarenak ziren hainbat gauza elkarte laikoetara pasatu ziren. Gurean ere horrelako zerbait gertatu zen, baina ez gauza bera, zeren eta lehengoek jarraitu genuen, baina beste formula juridiko batekin eta lankidetzaz berri batzuk bilduz. Pauso naturala bezala izan zen, nolabait aldizkariari eta bertako eginkizunei beste testuinguru libreagoa emanda. Hortik sortu zen Jakinkizunak.

Inori ez zitzaion burutik pasatu, adibidez, azken 15 urteetan aldizkariaren zuzendari izandakoak, Joan Marik, zuzendaritza utzi behar zuenik, aldizkaria frantziskotarrena zelako.

Geroztik, beti Jakin Taldean jarraitu duzue.

Bai. Gertatzen da nire dedikazioa ez dela garai batekoa, hain zuzen formula hori horretarako ere bilatu zelako, askatasun malguagoan ibili ahal izateko.

Zer dela eta, zer gogoetaren ondorioz, erabaki zenuen fraidetza uztea?

Ez naiz izan bizi-ibileran zirt-zart egiten dutenetakoa. Edozein pertsonak bere bilakaera du barrutik. Ikusi nuenean Eliza ofizialak apaiz bati eskatzen zizkion gauzetarako ni ez nintzela jada pertsonarik egokiena, erabaki nuen, Elizarekiko eta nire buruarekiko jatortasunez, lotura-mota instituzional haietatik kanpo neure gisarago ibili behar nuela, gauzak zuzen egiteko.

Gero, praktikan, 1990etik hona, erlijiotasunaz, oro har, eta Elizaren historiaz askoz lan gehiago egin dut, aurreko 30 edo 40 urteetan baino. Hau da, arazo erlijiosoa eta ez-erlijiosoa biziki interesatzen zaizkit, baita Euskal Herrian azken mila urteetan, gutxienez, errealitate horrek izan duen pisu historikoagatik ere. Ez dut zuzeneko interes bera erlijiotasunak hartu ohi dituen diseinu instituzionalen defentsan, eta ez ditut maite zurruntasun erlijiosoak. Horren guztiaren historia bezala gaurkoa ere kezkatu eta bilatuz begiratu ditut, erlijiotasunak eta ateismoak izan dituzten historia eta unibertsaltasuna aintzakotzat hartuta. Gure iragana ulertu nahi duen orok begiratu beharko du lehentxeago eta geroago historia horren alde erlijiosoa ere.

Euskal Herriko historia erlijiosoaren gainean ikerketa lan egite hori kezka intelektualetik datorkizu, edo baita fedetik ere?

Nik dimentsio pertsonal erlijiosoa badut. Bilatzailea naiz. Uste dut mundu honetan bilatzailea izan behar duela gizakiak, misterioa gara eta misterioan bizi gara. Ez da dena rasionaltasunean bukatzen. Historiako eremu hori aukeratzean, neure bizitzako bizipenak daude aurrea: ikasketak, adiskideak, jakin-mina, eta abar. Baina iker eremu horren aukera egitera bizitzako ikerlan ekonomiak ere eraman nau (besteak beste, Kandido Zubizarreta frantziskotar artxibozainaren laguntzak), eta gure herriarekiko begiramenak, noski. Ez naiz fedearen eta fedeak sustatzeko historialaria. Informatu egin dezaket, neurritxoren batean, betiere gizarte sekularizatu bateko aniztasun erlijiosoak onar dezakeen moduan. Hori nahiko nuke, behintzat. Horretarako idazketa pertsonalaren ondoan talde-lana sustatzen ahalegindu naiz. *Euskal Herriko Erlijioaren Historian* ikus daiteke hori [Arantzazu, 2003].

Ikastolen historia ikertzeko ere pauso batzuk emana zara.

Bai. Gauzak batez ere hasi egin ditut batzuetan, ondorengo pausoak errazteko. Kasu honetan ere bai. Ni deitu nindu-

tenean lan horretara, esan zidaten ikastolen historia egin behar zela. Erantzun nien ikastolen historia osorik ez zegoe-la egiterik. Lanak falta zirelako eta dokumentazioa behar bezala ez zegoelako. Lehenengo artxibo bat egin behar genuela, hori errazteko. Eta hor aritu nintzen urte pare bat edo. Egitasmoa egin zen lan horretarako, eta liburua Irargik argitara eman zuen: *Historia baten bila* [1991]. Gero Eba Gaztañazpi historialari oriotarrak jarraitu zuen lan horrekin. Altxor ederra bilduta dago lekuko en testigantzekin.

Era berean, Jesus Atxari (Nafarroan ikastolagintzan hala ko lana egin zuenari, alegia) eskatu genion bertako ikastolen artxiboa egiteko. Elkarrekin ibili ginen, baina lana berak egin zuen. Artxiboa berak prestatu zuen eta ikastola batzuen historiak ere idatzi zituen. Historia horiek ez dira historia helduak, ez dira historia bukatuak, baina galtzear zegoen informazio asko bilduta dago orain.

Eusenorren proiektua lantzen ere parte hartu zenuen, ezta?

Ez. Hor nire lekua oso apala izan zen. Horko langile fina eta behar besteko probetxua atera ez geniona Paulo Agirrebaltzategi da. Sekulako lana egin zuen, euskarazko entziklopedia handi bat izateko. Hori egiteko irizpide eta ezagumendu asko utzi zuen. Nire funtzioa, momentu batean, harremanena izan zen: proiektuaren berri eman erakunderen batean edo bestean, alderdi politikoei azaldu eta abar.

Zortzi liburukiko entziklopedia argitaratu zen azkenean. Baina proiektua hori baino handiagoa zen, ezta?

Ehuneko hamarrean edo ehuneko bostean gelditu zen proiektua. Ez zen hori. Beste gauza bat behar zen: euskal mundutik mundua pentsatu, euskaraz pentsatu eta Euskal Herriarentzat eman.

Zerk huts egin zuen?

Enpresen arteko interes txikiak eta politikarien ezina. Salbuespen bat egingo dut argia: momentu horretan, Mari

Karmen Garmendia eta Jose Antonio Ardantza proiektuaren alde egon ziren. Ulertu zuten eta aurrera eraman nahi izan zuten. Baina ziur aski alderdiak berak eta Jaurlaritzak, sortu zen iskanbilagatik, ez zuten indarririk izan. Gizartea lehiaketa bat da, eta lehiaketa horretan ez dira beti gauzak behar diren bezala ateratzen.

Kulturaren Aldeko Euskal Fundazioan

1994an Kulturaren Aldeko Euskal Fundazioan hasi zinen lanean, Juan Zelaiak babesten duen Fundazioan. Nolatan?

Zelaiak deituta, beste batzuek bezala bilera batzuetan parte hartu nuen, euskal kulturaren alde zer egin zitekeen begiratzeko. Dozena bat lagun biltzen ginen, kulturakoak. Tartean zegoen Juan Zelaia: diruduna da, ondasun batzuk baditu eta kezka batzuk baditu, eta pauso berri bat eman nahi zuen. Pauso berri bat, zertarako? Nire burutan, eta uste dut bere burutan ere bai, Euskal Herriko burgesia dirudun euskaltzalerik balego, burgesia hori ere gure eginkizunetara erakartzeko. Bere dirua jarriz eta bere baliabideak eskainiz, Fundazioa ideia horrekin sortu zen. Berak esan zidan ea prest egongo nintzatekeen horrelako gauza batean parte hartzeko.

Geroztik, Fundazioak bidea bere gisa aldakorrean egin du. Lehenengo fase batean, etortzen ziren iradokizun sozial eta kulturalak hartzen zituen, begiratzen zituen eta ahal zuen neurrian laguntzen. Gerora, Fundazioa askoz ere lan apalagoetara etorri da. Zuk badakizu orain Zelaia Euskal Herriko komunikabideetan sartuta dagoela.

Noticias taldean, bai.

Fundazioa orain bizirik dago, bere etorkizuna izango du, beharbada laster ekimen berri batzuk ere bai, baina oraingoz mugatuta dago. Duela hamarren bat urtetik hona, saiakera saria, Pamielarekin daramaguna, eta musika beka bat, Eresbilekin, sustatzen ditu.

Fundazioan aritze horrek babesa eman dizu zure ikerketa lanak egiteko?

Hau esan beharra dago. Alde horretatik sekulako zortea izan dut. Urteak ere baditut, hamar urte badira erretiroa har nezakeela, baina ez nago erretiroan. Fundazioak aukera eman dit nik nituen euskal kezkak aurrera eramateko, eta egiten ez ziren gauza batzuk egiteko denbora eman dit. Alde horretatik, Fundazioaren idazkaritza daramadan aldi berean, beste lanetan ere banabil.

Orain, adibidez, bi urte pasatxoan egon naiz Euskaltzaindiarentzat lan egiten, euskararen historia sozialerako talde bat sortzen, Fundaziotik utzita. Hau da, Fundazioak lagundu du nire lana Euskaltzaindian.

Euskal Herrian oso ugaria ez den mezenasgo moduko bat bizi duzu, beraz.

Bai, eta horren ondorio izan dira urte batzuetan egindako lanak. Adibidez, institutu erlijiosoei buruz Arantzazun egindako kongresua Fundaziotik egina da niri dagokidan neurrian. Hor argitara eman diren liburu marduletan Fundazioak esku zuzena izan du.

Fundazioa sortu zenean Euskal Herriko burgesiaren diruak kultura-ra bideratu nahi zenituztela esan duzu. Mezenas gehiago, alegia.

Gure Fundazioaren ametsetan zegoen, ez laguntzaile bat, mezenas bat, baizik eta dozenaka batzuk edukitzea. Amets hori ez da oraindik bete, egoera sozio-politikoak ere ez du lagundu eta. Etorbizunak erakutsiko du urak nondik doazen.

Azkenaldiko lanak

Euskaltzaindian Joanes Etxeberri proiektua zuzentzen aritu zara, Euskararen Historia Soziala lantzen, alegia. Zure ibilbide baten bidean dator lan hori, ezta?

Bai, bide hori *Euskararen Liburu Zuriarekin* hasten da ni-retzat. Historiografian, orokorrean, zu joaten zara historia-

ko eskuliburu bat hartzera, eta esplikatzen dizute herri baten ekonomia nolakoa izan den, artea nolakoa izan den, espiritualitatea nolakoa izan den, nola egituratu den bertako agintea... Inork ez du hitz egiten, historiografian, hizkuntzei eta hitzunei buruz; nola hizkuntza batzuk zabaldu diren munduan, zergatik beste batzuk hil.

Eragin sozialen kontzientzia *Liburu Zuriarako* egindako lanean piztu zitzaidan. Harrez gero, beti saiatu naiz, gutxi asko, lantxo batzuk egiten, baina beti norabide horretan. *Euskal Herria* liburua egin genuenean, hor kapitulu batzuk hizkuntzari buruzkoak badaude, neure artikulu luze bat ere bai, euskal idazleek hizkuntzari buruz zer pentsatzen zuten esplikatu. Horrela iristen naiz *Euskal Hitz* erakusketara ere. *Bidegileak* bildumak ere asmo bereko bidea egin du. Eta gero, edozein historia egin dudanean, gizarteko edozein gauza eskuartean ibili dudanean, beti galdetu diot nire buruari: eta hizkuntzarena zertan da?

Joanes Etxeberri proiektua da zure betiko kezka horri sistematikoki erantzuteko lehenengo saioa?

Nire asmoetan zegoen euskararen historia serio bat egitea, askoz landuagoa, eta denbora bat ematea horretan. Irtenbidea ez da izango nik egingo dudana, baizik eta Euskaltzaindiak egingo duena. Nire asmoen artean dago, gauzak ondo bideratzen baldin badira, nik dauzkadan informazioak nolabait Euskaltzaindiari pasatzea, eta iker eremu honek izan dezala gidaritzza on bat. Esku onetan dago orain egitasmoa.

Horretan zabilta aspaldian, ezta?

Bai. 2007ko apirilean onartu zuen Euskaltzaindiak berak eskatuta idatzi nuen egitasmoa; geroztik, lantaldea ere eratu da, lehenengo lan-saioak bidean dira, metodologia landu dute, bereziki Mikel Zalbide euskaltzain eta zuzendari berriak. Nik 2010eko martxoan utzi nuen zuzendaritza. Nire azken lana *Argibide bibliografikoak* liburua argitaratzea da, eta Euskaltzaindiaren liburu-sorta berri bati hasiera ema-

tea, betiere Euskararen Historia Sozialaz ariko dena. Oraingoz zintzilik dago «Eliza eta euskara» alorreko proiektu egingarri bat. Osasuna eta astirik banu, heldu beharko nioke horri, hurbilena dudan arloa baita.

Segura jaioterriari begira ere egin duzu ikerketa historikoa. Denbora-pasa edo historialariaren lan zorrotza?

Bietatik dago. Beti ere gauzatxo batzuk biltzen ibili nintzelako eta arrasto batzuk banituelako iritsi zen nire eskuetara gaia. Nire buruarekin ez nintzen batere fidatzen, eta esan nuen: noan lehenengo historialari benetakoekin, Gipuzkoa ezagutzen dutenekin, lan egitera. Koordinazio lana hartu nuen, aldi berean pare bat lan neuk eginik. Horrela, 32 lagunekin egin genuen lehenengo liburua: *Segura, historian zehar* [2003]. Horrekin batera, ipuin batzuk egin zizkigun Koldo Izagirrek, geuk eskatuta, *Marigorriren* herriko istorioekin. Hori dena euskaraz zegoen, euskaraz bakarrik. Horko lan asko jatorriz erdarazkoak dira. Gero, kanpokoentzat bereziki, bi liburu egin ditugu gaztelaniaz: monumentuei buruzkoa, lan-kidetzan egina, *Segura en su arte y monumentos* [2006], eta bertako historia orokorrari buruzkoa, nirea, *Segura, en su pasado y camino* [2006]. Egindakoetan maiteena sozio-biografikoa da: *Segurarren historia. Bizitzak eta aurpegiak* [2006]. Horrek herriko hainbat familiaren barne-bizitzara hurbiltzeko aukera eman zidan, pertsonak gertutik ezagutzeko parada.

Urteak dira erretiroa hartzeko adina duzula, baina ez zaude erretiratuta. Asmorik ez?

Ez. Zertarako? Ez dut behar. Nahi dudana egiten ari naiz, eta barrutik behar dudana egiten ari naiz. Fundazioan funtzioen bat badaukat oraindik, eta edukiko dut ziur aski. Beraz, hor nago.

Zein dira gaur eskuartean edo buruan daukazun lehentasunak, lanari dagokionez?

Aipatu dut Euskaltzaindiko liburu-sorta berria eta bertako lana. Gainerakoan, baliteke egindako idazlanak Interne-

tera eramateko egitasmoren bati heltzea, euskal erlijiotasunaren historia erlijio-anitz baten premia badago. Horretan nahi nuke zerbait sortu, etorkizun sekularizaturako balio lezakeen zerbait, alegia. Gero, ikerlan gehiegi dut erdibidean geldituta, begiraturen bat eman beharko zaie horiei ere.

Balantzea egiteko ordua iritsi zaigu. Zure belaunaldiak, euskal kulturaren arloan, zertan asmatu du eta zertan huts egin du?

Belaunaldi bezala, euskaltzale kezkatu izan garen neurrian, ez dugu noski lortu nahi genuen guztia. Ezta gutxiagorik ere. Baina lortu dugu geuk 1950etan lortuko genuela uste genuena baino askoz gehiago. 1950eko urte haietan, Zaitegi batek Ikastetxe Nagusia, Unibertsitatea, egin behar genuela esaten zue-nean, baietz esaten genion, horretara gindoazela, baina sinetsi ez genuen sinesten posible izango genuenik. Hala ere, sinesten genuena baino gehiago egin dugu. Ikastola sortu zuten gurasoek ez zuten pentsatzen haurtzaindegira joatean, seme-alaba haur haiek egunen batean goi-ikasketak euskaraz egin ahal izango zituztenik. Kazetariek, gehienez ere, astekari bat amesten zuten. Inork ez zuen pentsatzen egunkari bat izango genuenik, euskaraz, hamar mila edo hogeita mila ale salduko zituena. Oraindik ez zegoen inoren burutan. Bilatzen genuen, baina ez genuen aurreikusten errealitate bezala.

Belaunaldi honek lortu ditu hainbat garrantzizko gauza. Bat, hizkuntza nazionalaren batasunerako bide bat, corpusaren aldetik. Bi, lortu du, inon gutxitan bezala, gizarteak hori onartzea, denbora laburrean eta diziplina handiz. Horren adibidea da Euskaltzaindiak berak duen itzala. Horretan asmatu dugu, iritzi eta gustu pertsonalen gainetik, guttion funtsezko batasunari leku egiten. Euskara, bake-garaian lehenengoz, hizkuntza ofiziala da; euskara, eskoletan dago, hedabideetan, administrazioan, liburugintzak gora egin du, bertsolaritzaren loraldia bikaina izan da, euskal li-

“

Lortu dugu geuk
1950etan lortuko
genuela uste
genuena baino
askoz gehiago

”

“

UZEIren asma-
zioari, euskararen
historia sozialaren
garrantziaren
predikuari eta
Euskal Herriko
historia erlijiosoan
egindako lanari
begiratzen diet
harrotasunez

”

teraturak sariak jasotzen ditu. Azken mende erdian sekula baino indartsuago eta argiagoa izan dugu ondare linguistikoaren kontzientzia. Hala ere, dena dago, alor bakoitza, osatzeko eta hobetzeko.

Gure belaunaldiaren utopia batzuk lortu ditugu neurri handi batean, geuk espero ez genuen neurrian. Hala ere, bistan da ez dugula oraindik lortu hizkuntzaren etorkizuna segurtatzea.

Zuk zeuk egindako eta gidatutako lanetatik zeri begiratzen diozu harrotasunez?

UZEIren asmazioari, euskararen historia sozialaren garrantziaren predikuari eta Euskal Herriko historia erlijiosoan egindako lanari. Dena ere oso apala, baina premiazkoa. Jada indarrean den belaunaldi gazteagoak du hiruretan ere ondoko hitza. Hasitakoek izango ahal dute segidarik!¶

-
1. Gilson, Etienne (1948): *La filosofía de san Buenaventura*. Buenos Aires: Desclée de Brouwer.
  2. *Euskera* VIII-IX, 1963-1964, 336-371.
  3. Azurmendi, Joxe (2007): «Hizkuntz ereduaren eztabaida», *Jakin* 158, 77-120.
  4. Iztueta, Paulo (1991): *Orixeta bere garaia*. Donostia: Etor, 950-969.
  5. Intxausti, Joseba (1960): «Euskalerritik Europa'ra», *Yakin-en geigarri* I/3-4, 1-2.
  6. Agirrebaltzategi, Paulo (2007): «*Jakin* aldizkaria. Debeku eta oztopo administratiboan historia: 1961-1977», *Jakin* 162, 71-93.
Zuzendaritza (1982): «Prentsa-legearekin borrokan», *Jakin* 21, 272-276.
  7. «El cristianismo, mensaje de salvación para los pueblos» (1974).
  8. Gaur egun, Euskadiko Kutxa.
  9. Azurmendi, Joxe (1982): «UZEI auzitan eta normalizazio bideak auzitan», *Jakin* 23, 77-120.
  10. Askoren artean (1978): *Euskararen Liburu Zuria*. Bilbo: Euskaltzaindia.
  11. Askoren artean (1984-1985): *Euskal Herria. I. Historia eta gizartea. II. Errealitate eta egitasmu*. Arrasate/Arantzazu: Lan Kide Aurrezkia/Jakin.

Joseba Intxaustiren argitalpenak

Joseba Intxaustiren argitalpen ugarien artean, berak idatzitako eta zuzendutako liburuen zerrenda dator behean. Liburu horiez gain, hainbat eta hainbat artikulu ere argitaratu ditu, besteak beste, honako aldizkari hauetan: *Gure Izarra*, *Jakin*, *Anaitasuna*, *Egan*, *Euskera*, *RIEV*, *Sancho el Sabio*, *Hermes*, *Hemen*, *Ikastaria* eta *Vasconia*. Liburu atal, hitzaurre eta epilogoen artean, hirurogeitik gora lan ere argitaratu ditu.

Liburu eta liburuxkak

Euskal Aditza: Gipuzko-bizkaierak. Paradigmas verbales y método racional para su estudio. Arantzazu: Jakin, 1960. 172 or.

Las 7 lecciones del «Euskal Aditza». [Arantzazu]: Impr. Icharopena, 1965. 28 or.

Iraultzaren hildotik. Arantzazu: Jakin, 1972. 198 or.

Mendez mende Histori agiritegia. Gidaliburua. Donostia: Elkar, 1987. 67 or. Irakasleentzako *Histori agiritegia*-ren gidaliburua.

Euskara Nafarroan. Gasteiz: Eusko Jaurlaritza, 1989. 32 or.

El vascuence en Navarra/Euskara Nafarroan. Iruñea: Nafarroako Gobernua, 1989. 28 or.

Euskara, euskaldunon hizkuntza. Gasteiz: Eusko Jaurlaritza, 1989. 212 or.

Euskara, Denona. Iruñea: Nafarroako Gobernua, 1989. Liburuxka grafikoa.

Euskal Herria, el país de la lengua vasca/Euskal Herria, le Pays de la langue basque/Euskal Herria, The Country of de Basque Language/Euskal Herria, das Land der baskischen Sprache. Gasteiz/Iruñea: Nafarroako Gobernua/Eusko Jaurlaritza, 1991. 32 or. Lau liburuxka ezberdin.

Historia baten bila. Euskal Eskolaren iraganaz (EHIHren Proiektua, 1990). Bergara: Irargi, 1991. 231 or. Ikastoletako

ahozko historia eta agiri idatzien bilketarako gidaliburua: lan-prozedurak eta plangintza orokorra.

Euskera, la lengua de los vascos. Donostia: Elkar, 1992. 232 or. *Euskara, euskaldunon hizkuntzaren gaztelaniazko edizio eguneratua*. Xabier Kintanaren itzulpena.

Euskara, la langue des Basques. Donostia: Elkar, 1992. 232 or. *Euskara, euskaldunon hizkuntzaren erdal edizio eguneratua*. Jean-Michel Robert-en frantses itzulpena.

Euskararen iraupena Nafarroako gazteleran/En torno a la Exposición «Pervivencia del Vascuence en el Castellano de Navarra». Iruña: Nafarroako Gobernua, 1993. 96 or.

Euskara Araban/El euskera en Alava. Gasteiz: Eusko Jaur-laritzak, 1994. 28 or. Osorik gaztelaniaz ere argitara eman zuten Jaur-laritzak berak, urte berean: *El euskera en Alava*.

Aportación de personal de Euzkalerria al movimiento regular franciscano. Zarautz: [Frantziskotarren komentua], 1998. IV + 443 + 6 or. Egileak hiru dira: J. Intxausti, L. Agirrezabala, Manuel Beraza. Intxaustiren lankidetzak gidaritzarena izan zen. Argitalpen mugatua.

Euskal historialariak eta frantziskotarrak. Azterketa historiografikoa. Arantzazu: EFA, Frantziskotar Argitaletxea, 1998. 275 or.

Gure herriko frantziskotarrak. Herrietako historia garaikidea. Arantzazu: Edizio Frantziskotarrak, 2002. 302 or.

Donostiako Egia Auzoa. Donostia: Kutxa Fundazioa, 2004. 180 or. Artikulu gisa argitara emana: *Boletín de Estudios Históricos de San Sebastián* 38, 2004, 343-514.

El claustro vasco (1875-2000). Ensayo sobre la historia contemporánea de los Institutos religiosos en Euzkai Herria. Donostia: Kanpio-15, 2004. Argitaraldi ez salgarria. Bestalde, Lur Entziklopediak argitara emana.

Un Convento en la ciudad. Crónica del siglo XX. (Historia de los franciscanos en San Sebastián y Egia-Atotxa). Donostia: Kutxa Fundazioa, 2005. 474 or.

Seguraren historia. Bizitzak eta aurpegiak. Segura: Segurako Udala, 2006. 686 or.

Segura en su pasado y camino. Segura: Segurako Udala, 2006. 316 or.

Los alaveses en el Santuario de Arantzazu. Barrundia: Barrundiako Udala, 2007.

Elkarlaneko liburueta-ko zuzendaritzak

Jakin Sorta eta Jakin Liburu Sorta bildumen urte horietako liburuak. 1971/1974.

Euskal Herria. I. Historia eta gizartea. II. Errealitate eta egitasmu. Arrasate/Arantzazu: Lan Kide Aurrezkia/Jakin, 1984-1985. Bi liburuki.

Gizadiaren Historia mendez mende. I. Aro Modernoa. II. Aro Garaikidea. Donostia: Elkar, 1985-1987. Bi liburuki.

Mendez mende Histori Agiritegia. I. Historiaurrea/Antzinatea. II. Erdi Aroa. III. Aro Modernoa. IV. Aro Garaikidea. Donostia: Elkar, 1987.

Euskal Herriko Lanbide-Heziketa/La Formación Profesional en Euskal Herria. 1943-1993. Eskualde bateko historiari: Zarauzko Langintza-Eskola. Desde una experiencia comarcal: la Escuela Profesional Obrera de Zarautz. Zarautz: EPO, 1995.

Arantzazu. Euskal Santutegi bat XX. mendean / Un Santuario vasco en el siglo XX. Arantzazu: Edizio Frantziskotarrak, 2001.

Segura historian zehar. Segura: Segurako Udala, 2003.

Arantzazu. Ikerketa eta Saiakerak XX. mendeko historiari / Investigaciones y Ensayos sobre su historia en el siglo XX. Arantzazu: Edizio Frantziskotarrak, 2003.

Euskal Herriko Erligiosoen Historia. Familia eta Institutu Erligiosoen Euskal Herriko Historiaren I. Kongresuko Aktak. Arantzazu: Edizio Frantziskotarrak, 2004. Bi liburuki.

Segura en su arte y monumentos. Segura: Segurako Udala, 2006.